

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za romanistiku

**Prijevod i traduktološka analiza dijela romana „Hotel Lusitano“
autora Ruia Zinka**

Student:

Domagoj Južnić

Mentor:

dr. sc. Daliborka Sarić

Zagreb, Travanj 2015.

Sadržaj

Tradução de um excerto de <i>Hotel Lusitano</i>	1
Análise de processo de tradução	42
Introdução	43
Tradução – a definição	44
Sistemas de medição	47
Línguas estrangeiras	49
Topónimos	51
Nível fonológico	53
Expressões idiomáticas	55
Algumas questões ortográficas	57
Conclusão	59
Bibliografia	60

Tradução de um excerto de *Hotel Lusitano*

Jer zato

U svakom je slučaju bilo značajno to što smo bili pred samim otvaranjem 21. Olimpijade modernog doba. Zadatak koji sam si zadao također je na svoj način bio mišićav.

Imao sam naslov (što samo po sebi nije loše, ima i onih koji su počinjali s manje) i namjeru: napisati sto šezdeset stranica u šest mjeseci. Bio je to projekt ambiciozan kao i svaki drugi; zasad običan projektčije je ostvarenje ovisilo o meni i mojim slabostima. Ovo ne bi bio prvi projekt koji sam ostvario, nije potrebno biti čarobnjak da bi ga pogodio, dovoljno je znati zaključivati; lakoća s kojom započinjem ove početne odlomke ne dolazi u jednom danu.

Zašto sto šezdeset stranica a ne sto osamdeset, ili recimo dvjesto ili četiristo, ili možda samo skromnihtrideset redaka, kao da se prodaje na kile? Odgovor je jednostavan, radilo se o izdavačkoj strategiji.

Priča uvijek počinje s izmišljotinom, s bilo jednom davno. Ni ova, s nespretnim pojačavanjem tona, „*vérité chanel*“ metadiskursa, nije izuzetak. Pa pretpostavimo da živim u civiliziranoj zemlji, recimo u Americi. Rođen sam u Newarku, živim u New Yorku, i to nije igra riječi, ne, to je zaozbiljno, zbilja je tako.

Imam dvadeset i koju godinu i jedan sam od tisuću dvjesto pedeset i sedam obećavajućih-mladih-kandidata-za-književnike koji su navrli u glavni grad svijeta kako bi okušali sreću s nekim velikim izdavačem, nakon što su osvojili pokoje književno priznanje u svom gradiću.

Vjerujem da sam ja imao više sreće od ostalih, natječaj je biorazvikaniji, iako je žiri bila ista hrpa starih neznalica. Uvijek zabrljaju, a na moju sreću, ove su godine zabrljali sa mnom.

Nisam se ni snašao, a već su mi osigurali prvo izdanje u Randall Houseu s Manhattana. To su mi obećali prije nego što sam išta napisao, i nije moglo propasti osim u slučaju da nešto gadno zabrljam. Također, u književnom su svijetupreviše upadljivi trijumfi bez najmanje trunke talenta, *malgré tout* ovo nije kinematografija, gdje svi sude prema onom što vide iako zapravo nitko ništa ne vidi.

(Ispričavam se na francuskim izrazima, ali uvijek su me potajno fascinirali pisci s juga, Tennessee Williams, Truman Capote, Blanche Dubios. *I always relied on the kindness of strangers*, tko je, dovraga, to izjavio?)

Osigurali su, osigurali, ali polako, *non troppo veloce*, ne treba se previše uzbuđivati, da ne ureknem. „Ali mora biti novela“, rekli su mi, dvadeset i četiri tisuće riječi, ni posvojnu zamjenicu više, ni sastavni veznikili zamisli, crtica, detalj do kojeg je ova ekipa dogurala uz pomoćkompjutorske manije.

Ali zar ne može biti zbirka pripovijedaka? „Ne“, rekli su. „Ljudi ne kupuju zbirke pripovijedaka.“

A roman?

„Ne“, opet su rekli. „Nitko ne kupuje telefonske imenike od početnika“. Progutao sam knedlu, naravno nisam bio u položaju da prigovaram, bilo je već dovoljno dobro to što sam dobio priliku, a poslije ćemo vidjeti.

Poslije ćemo vidjeti. Doći će vrijeme kad će mi izdavači jesti iz ruke, vidjet ćete. Morat ćete vidjeti.

O tome sam razmišljao dok sam potpisivao predugovor, neku vrstu jamstva za obje stranke, više za njih nego za mene, kako bi osigurali da im ptičica ne pobjegne ako kojim slučajem zna cvrkutati. Nisu oni od jučer. Ja jesam.

I dalje sam kroz zubemrmljao da imam na umu monumentalni projekt, više-manje povijest Sjedinjenih Država („SAD, sada u integralnoj verziji...“) prikazana metaforički kroz sagu o jednoj obitelji, od predaka, jednostavnih pionira podrijetlom iz *Mother England*, sve do njihovih potomaka, imućnih poduzetnika s posjedima u raznim dijelovima svijeta, te najmlađim sinom, kandidatom za predsjednika Republikanske stranke, s potporom cijelog kongresa, kao i nezavisnih liberala i crnačkih i židovskih zajednica od obale do obale.

Samo su hladno prokomentirali nešto o tome kako je Irving Wallace već nešto slično napravio. I kako bi bilo bolje kad bih se priklonio nekoj manje odvažnoj ideji (pravo značenje toga je bilo manje megalomanskoj, to mi je bilo jasno).

Before you learn how to fly you'd better learn how to fall, kako bi rekao pjevač. Nauči padati prije nego što naučiš letjeti.

Dosad sam pisao samo kratke forme daleko od u najmanju ruku respektabilnesrednje kategorije s kojom sam se sada hvatao u koštac.

Ali i dalje sam bio na nuli. Zbirka s kojom sam osvojio nagradu bila je podijeljena u dva dijela: priče i pjesme. Bila je ispovjednog karaktera i uglavnom se (pomalo neizbježno, zapravo) bavila zgodama i osjećajima povezanima s izlaskom iz adolescencije, ispunjena naivnim spoznajama i nespretnim književnim komentarima o Predivnom otkriću ljubavi, Djevojci iz susjedne kuće, Prvoj noći skupa, itd.

(Jedan od tekstova, neosporno najbolji, imao je štoviše strašan naslov *Lebdeći oblak...*)

Ovaj put sam htio napraviti nešto drugačije. Za početak, manje intimnosti, više akcije. Čemu raditi portrete? Pa nisam fotograf...

Isto je govorio i moj cimer u New Yorku, kamo sam došao u potrazi za Pravim Ambijentom za Umjetničko Stvaralaštvo, Larry Brunatti, Amerikanac talijanskih korijena iz Brooklyna sa slikarskim ambicijama.

(Kažem ambicijama, ali mogao bih, trebao bih reći da zbilja je bio slikar – jedino što je u to vrijeme bio soboslikar. Od toga je imao novca da održava *svoje* slikarstvo.)

Neurednu dvosobnuru – moju sobu i atelje s madracom među platnima – u koju sam se iskrcao s pisaćom mašinom kao jedinom prtljagom Larry je unajmljivao već dvije godine jer je stanarina bila pristojna. Nalazila se u centru Greenwich Villagea, a prije su u njoj živjeli on i njegova cura. Čim je veza propala ona se vratila doma, a on je morao naći novog cimera kako bi mogao platiti stanarinu.

Nije trebalo dugo da se iz sustanara pretvorimo u prave prijatelje. Ne isplati se ulaziti u detalje.

Jedino talijansko što je Larry imao u sebi je bio temperament. Naručivao je i druga jela osim špageta i pizze, imao je svijetlu kosu i nikad ga nisam vidio niti s jednim mafijaškim

kumom. Čak nije (koji skandal!) ni bio katolik ni protiv pobačaja. Još je k tome bio i viši od mene, a ja baš i nisam patuljak sa svojih šest stopa¹.

Prijatelju, ja sam ti živi dokaz – rekao mi je jednog dana – da čak i najsavršeniji sustavi mogu zakazati.

Drugim riječima: nije svaki Talijan mališan.

Što se tiče Larryjevog slikarstva, samo sudbina zna valja li to ili ne. Meni se sviđa. U početku mi se nije sviđalo, poslije mi se malo sviđalo, i na kraju mi se počelo jako sviđati. Ali o ukusima se već sve zna, različiti su.

Da skratim zaključim, uhvatio sam se pisanja priče u New Yorku, Amerikanac bez učitelja. Štedio sam dolare koje sam dobio kao predujam, čak sam i zrak udisao u malim količinama iz straha da ću sve potrošiti odjednom. Nedostajalo mi je mašte, plašio me projekt – pretpostavljam da je to razumljivo. S druge strane, činilo se da Larryja uopće nije mučio nedavni prekid s malečkom. Pomalo me obeshrabrivala njegovo dobro raspoloženje, kao i njegova želja za radom. Ali još više od toga njegova lijenost. Jedan tjedan je u potpunosti prestao slikati jer su na televiziji bile Olimpijske igre. Ja ne bih mogao tako tjedan dana a da ne postanem nervozan. Najdraži sport mu je bio boks, a nakon toga (tu smo se slagali) atletika. Kada smo imali vremena, znali smo predvečer ići trčati, kad je vrućina, odnosno zagušljivo zagađenje, popustilo.

To je bio problem New Yorka: klimatski nepodnošljiv ljeti i zimi.

Larry je tu i tamo imao noćne posjetiteljice, budući da su naše sobe bile jedna do druge, često nisam mogao ne čuti glasne ljubavne zvukove, koliko god sam se (časna riječ!) trudio zaspati. Čak sam se i sjetio izvući bilježnicu – možda je prisilna nesanica bila korisna za moju kolekciju Aspekata života. Ali ipak ne, bila je beskorisna, samo uzvici, smijanje i stenjanje, pa sam nakon par tjedana izgubio nadu da će me g. Brunatti blagosloviti nekom Dubokom Pričom.

A sad za promjenu malo o meni. I mene su zanimale žene, no pošto mi je uvijek propalo sve za što sam se istinski zainteresirao, odlučio bih napasti suprotnom tehnikom, odnosno ne truditi se. Rezultat nije bio briljantan, ali završilo je s manje razočaranja.

¹ 1,83m. (Napomena prevoditelja)

Priča, priča. Na televiziji su se rušili rekordi, četiristo metara s preponama, kvalifikacije za plivanje, muško i žensko, skok u dalj, bacanje kugle. U gimnastici su, na primjer, Kinezi prigrabili sve medalje. A ja sam se vrtio po sobi s rukama na glavi. Ne želim stvarati dramu, ali čak sam već odustao od gledanja novog filma Woodyja Allena, mojeg (kao i polovice Villagea) heroja bez premca. Židovi su uvijek u modi, pročitao sam to jedne noći u WC-u bara Fuch's.

(Prava istina.)

Nije da sam ja bio nešto posebno štedljiv, samo sam pazio na nepotrebne troškove. *Encyclopedia britannica* kaže da je New York jedan od deset najskupljih gradova na svijetu, bez šale. Navodno treći, nakon Osla i Tokija. Čisto da se zna.

Zbog toga sam se zamislio. Ako je problem u kontekstu X, to bi značilo da je već u kontekstu Y vjerojatno druga priča, hamburgeri, pizze i dobar život.

Šetajući, lutajući raznim ulicama i avenijama, 55., 49., 36., u neželjenoj silaznoj putanji, s okusom vrućine i vjetra koji je puhao slijeva, pokušavao sam osmisлити priču, u isto vrijeme razmišljajući o slabim mogućnostima koje su još postojale za stvaranjem vlastitog prostora, u kojem bih mogao ispričati priču *na svoj način*, u ovom svijetu prepunom intriga.

U izlozima dućana, bezbrojni televizori su prenosili desetke, stotine priča dnevno, neovisno o boji kanala. Trileri, ljubavni, horori, obiteljske drame, komedije, kaubojski, mjuzikli, SF, crtani i drugi koji su ubačeni u staklenikiz kojeg je rasla zelenjavaza bankarske vrtove.

Na kioscima su se prodavali rozi ljubici u milijunima, bilo je bezbroj stripova, Spider-Man je spašavao grad dvaput mjesečno, a Fu Manchu je ugrožavao ljudski rod svake srijede.

Ono čega se nisam odrekao (nisam mogao, bez informacija nema napretka) bio je moj najdraži književno-kritički časopis, *Esquire*.

Iz Europe su već nekolikogodina stizale vijesti da je tamo, posebno u Francuskoj, još uvijek postojala moda pisanja romana i novela bez priče, glavne radnje, bez prije i poslije, bezlikova, bez peripetije, bez napetih trenutaka, bez avanture. Kažu da je najpoznatiji

romanopisac profesor lingvistike Roland Barthes – očigledno Francuz, kao što je to bio i Robbe-Grillet.

Čini se da je ideja bila napokon Vratiti Riječi njenu Intrinzičnu Vrijednost, dopustiti da se vrati Sva Ljepota Jednostavnom SlovkauRečenica, a da Strahovit Osjećaj ove Biti-Forme ne pati od Kastrirajuće Represije Manihejske Stigme priče. To je više-manje trebalo biti to, ali nisam bio sto posto siguran jesam li to dobro shvatio. Teorija mi nije bila jača strana, i činilo mi se da se pokušavalo ograničiti prozu na jezik poezije dok je, po mom mišljenju, proza bila puno više od obične poezije: *bila je život*, ne samo prijevod njegovog pulsiranjaili umjetna manipulacija riječima. Proza je imala nešto više, nije se sve vrtilo samo oko riječi.

Ali ipak sam si ostavio prostora za sumnju, jer nikad se ne zna hoću li jednog dana i ja postati pjesnik. Događalo se i boljima.

Zbog toga me uhvatila želja da na neko vrijeme odem na europsku obuku u Pariz, i to sam rekao Larryju.

–I ja sam uvijek imao veliku želju otići u Europu – rekao je, sviđala mu se ta pomisao. – I imam nešto love. Ne znam bi li mi bilo dovoljno da izdržim tamo par mjeseci. Jer otići u Europu na kraće vrijeme se ne isplati. Ništa ne naučiš.

Larry je htio posjetiti Louvre, kao što se moglo i predvidjeti. Na kraju smo odustali od ideje nakon što smo porazgovarali s Fredom, Larryjevim prijateljem koji je godinu dana studirao u Toulouseu.

– Ako nemate dovoljno novca, ne isplati se – razuvjerio nas je. – *La France, c'est cher, mon cher.*

Larry i ja smo se pogledali i zaboravilina ideju o Parizu i Louvreu. Ipak, pomisao o EUROPI i dalje nam se motala po glavi. Ali – koja nam je alternativa?

Europa nas je privlačila kao što govno privlači muhe, da oprostite na izrazu. Na kraju krajeva, i dalje smo je doživljavali kao svoju duhovnu baku, i bili smo zavidni na njenu povijest.

Engleska, Švedska, Italija, Belgija, Španjolska, glavni gradovi starog kontinenta, Berlin, Madrid, Kopenhagen, Atena, Amsterdam, oh, oh, *la vie en rose, mucho me gusta su ciudad señorita, danke meine Herren, mein Führer, che meraviglia, o sole mio, björn borg*. Kaos jezika za niz državica koje su jedna drugoj smetale u očajnom pokušaju da konkuriraju pravim silama, nama, Kini, Rusiji.

Začudo, Larry nikad nije predložio Italiju. Je li se bojao da će samo potvrditi da su jedino talijansko u njemu priče iz treće ruke i njegovo prezime?

Također smo bili prezahtjevni. Ciljali smo na nešto što je, dobro smo znali, iznimno teško naći, ako ne i nemoguće: zemlju u kojoj zimi nije padao snijeg nego je sijalo sunce; mjesto koje je istovremeno jeftino i europsko. Afrika i Južna Amerika nas nisu zanimale. Htjeli smo mir, udobnost, kulturno ugodni ambijent.

Ovako napamet nismo ništa postigli, pa je Larry odlučio krenuti u protunapad. Otišao je do robne kuće Miller i aristokratski ignorirajući skrivene nadzorne kamere, zadivljujućom elegancijom (poput *passo doblea*) maznuo kartu Europe, ah, velika Europo, ne očajavaj, jer uskoro stižemo.

– Skrivene kamere su glupost– poučio me Larry skrećući pozornost sa svoje odlučne radnje.

I nastavio je:

– Činjenica je da će me snimiti, što god ja napravio. Ali gledaj: ako zaštitar slučajno spava, neće me one ganjati, škriiiip, policija, *stop, you are under arrest*, kao u filmovima. Uzdám se u videokamere supermarketa. Ali još se više uzdam u ljudsku glupost. Obična mjera prevencije, kao i rakete – zaključio je. – Statistike pokazuju da će više ljudi kontrolirati svoju kleptomaniju u dućanima koji su njima opremljeni.

Nasmijao se.

– Vrlo efikasna metoda cijepljenja građanskog morala.

Nestrpljivo smo raširili kartu na Larryjevom krevetu budući da u njegovoj sobi nije bilo stola, a na mom je bila pisaćamašina s lošim pokušajima pronalaska teme za novelu. Isprobao sam razne sadržaje bez puno rezultata. Zadnji je otprilike bio prilagođena verzija *Alise u zemlji čudesas*. Trebala je to biti priča o nesrećama mlade imigrantice iz Nikaragve u njenom otkriću New Yorka i njezinim problemima i vrlinama. Dvije stranice na koje sam skratio priču (loše skrojenu, reklo bi se) ležale su pokraj kante s papirima – nikad mi nije išla košarka.

Odjednom, Larry je opsovao i u jednom skoku upalio televizor.

– Sranje, skoro sam zaboravio! Pusti sad kartu, imamo važnijeg posla!

– Što? – upitao sam začuđeno.

Larry me pogledao kao da sam lud. Zapravo kad razmislim, pogledao me kako me i inače gleda.

–MARATON! Zar si zaboravio da je danas zadnji dan igara? Kvrugu, sigurno je već počeo.

Zbilja smo zaboravili na maraton, ultimativni izazov Olimpijskih igara. Dvjesto ljudi koji trče četrdeset i dva kilometra bio je pravi spektakl, mora se priznati.

– Ne brini – umirivao sam ga. – Čak i ako je počeo prije pola sata...

– Pssst.

Slike su se pojavile na ekranu, i ulica puna trkača pojavila se u čarobnoj pravokutnoj kutiji. Imao sam pravo, utrka je tek nedavno počela.

– Ah, još nije bio golova – rekao je Larry, duboko dišući.

– Nadam se da će Alberto Salazar pobijediti...

– Zašto ne bi pobijedio, pa najjači je.

– Ima onaj Australac, onaj Roy, ili Rob, Rob Roy, de Castella... *Village Voice* je njega proglasio favoritom.

– Od kad vjeruješ *Voiceu*?

Za to vrijeme je u vodstvu bio dugonogi Nizozemac, kojeg je slijedila povorka crnaca iz Tanzanije (Tarzanije?), Kenije, Kameruna... Favoriti su i dalje bili u sredini gomile i puštali one manje mudre da se troše na čelu. Komentator je napomenuo da je u Los Angelesu 30 stupnjeva. Fina temperatura...

Ali organizatori su poduzeli američke mjere opreza i uzduž trase postavili tuševe i štandove s mokrim spužvama i bocama vode, što je zasigurno dobro došlo trkačima.

– Divim se izdržljivosti ovih likova. – svečano je izjavio Larry. –Jebote, treba imati snage izdržati takav grozan napor.

– Napraviti ću kokice – rekao sam mu. – Viči ako se nešto dogodi.

U kuhinji sam stavio lonac s uljem i kukuruzom na vatru i otvorio frižider kako bih izvadio dva ledena piva. Na trenutak sam zastao, pa sam uzeo još četiri limenke. Vrućina će se pobrinuti da prve dvije odu brže nego inače. A i ovakvo natjecanje se ponavljalo tek svake četiri godine. Kao i izbori.

Udahnuo sam. Iz Larryjevog ateljea osjetio se miris svježeg boje i terpentina. Uvijek me čudilo kako Larry tamo spava. Sada, pak, lagano pomiješan s mirisom kokica koje se peku, miris i nije bio tako neugodan.

– I, novosti? – upitao sam kad sam se vratio s pivom i posudom kokica na pladnju. Larry se namrštio.

– Još je rano išta govoriti, ali čini se da će nam Salazar podbaciti. Dosta je daleko straga.

Na ekranu su se sada javljale slike ogromnog stadiona gdje je utrka trebala završiti. Mnoštvo je činilo bezličnu masu oko glavne staze, kao raznobojni prsten. Tamo je moralo biti više od sto tisuća gledatelja –nadam se samo desetina onih koji će pročitati moju novelu, pomislio sam. Ali odmah zatim sam odmahnuo glavom. Što ja to govorim? Radim ražanj, a zec je još u šumi.

Prošao je sat, nova zdjela kokica i još jedna runda piva. Progutali smo rezerve iz Fort Knoxa.²

²Tvrđava u kojoj se čuvaju američke zlatne rezerve

– Idem do Koreanca po još– promrmljao je Larry loše volje. – U svakom slučaju, onaj papak Salazar više nije u utrci.

A tako je i bilo. U tom trenutku, grupa realnih kandidata za olimpijsko odličje se već udaljila na stazi, a među njima nije bilo našeg idoliziranog šampiona. Nabacio sam svoju najdražu mudru izreku:

– Dobro, ne može se uvijek pobijediti.

Već su bili na trideset i trećem kilometru. Još samo devet tisuća dvjesto i pedeset metara i imat ćemo pobjednika.

– Kladim se da će pobijediti ona mrga iz Australije – izjavio je Larry prije izlaska.

Pozornije sam gledao u ekran. Kraj Roba de Castelle, zalijepljen za njega kao priljepak, bio je neki mališan koji je izgledao vrlo svježe, za razliku od ostalih, koji su već pljuvali krv. Dalje iza njih bio je japanski šampion Taka Takata, još jedan od kandidata za zlatnu medalju. Na njega bih stavio svoja dva dolara, zbog pretpostavke da je istočnjački materijal najpouzdaniji.

Kad sam deset minuta kasnije čuo ključ u vratima, zaderao sam se:

– Laaaaaarrrryyy!!! Dolazi, brzo!

Larry je skoro srušio vrata u euforiji:

– Što je? Salazar se vratio?

Uzbuđeno sam odmahnuo glavom.

– Ne prijatelju. On nema šanse. Ali gledaj ovo.

I Larry je pogledao. I ono što je vidio ga je zaprepastilo. Mršavi, crnokosi malac (onaj mali od maloprije), brzo je trčao izoliran na čelu utrke, kao da trči sprint, glavom bez obzira. Kamera iz helikoptera je otkrila da je bio više od tristo metara ispred drugog i trećeg trkača, Irca i Engleza koji su ga pratili rame uz rame u neizvjesnoj borbi. Na ekranu su se pojavila slova:

CARLOS LOPES

Por

– Por. Što je sad Por? – promrmljao je Larry.

– Nemam pojma. – rekao sam, i dodao: Puerto Rico?

– Ne, seljo. Onda bi bilo Puer, od Puerto.

– Onda nemam pojma...

Utrka je bez sumnje već bila osvojena, ritam kojim je pigmejac trčao nije ostavio prostora za sumnju.

I tako je, začudo, komentator započeo životnu priču čovjeka koji će pobijediti na maratonu na Olimpijskim igrama 1984., i time je utažio našu prirodnu znatiželju.

– Znači, iz Portugala je...

– Gdje je Portugal?

„[...] Mala zemlja kraj Španjolske, smještena na Iberskom poluotoku...”

– Španjolska? – uzviknuo je Larry. – Znači u Europi je!

„[...] Iako je jedna od siromašnijih, ipak je to jedna država slavna po[...]”

– Siromašna? Pa to znači da je i jeftina!

U tom trenutku se komentator koji je već prikazivao slike atletičara i njegove obitelji, sa sinom u krilu, itd., zaustavio, jer je upravo u tom trenu ovaj ulazio na stadion, gdje se ovacijom koju je dobio otkrilo razočaranje što Salazar nije prviunatoč tome što je ogromni ekran preko kojeg su pratili CBS-ov prijenos već više od petnaest minuta pokazivao da Salazar neće pobijediti. Ali bolje se u to uvjeriti iz prve ruke, zar ne.

Larry i ja smo iskoristili priliku da se pogrbimo nad mapom, koja je za to vrijeme, što je i bilo predvidljivo, bila tiha i neupadljiva.

– Daj provjeri – rekao je Larry. – Nađi taj „Portugal”.

– Evo ga! – uzviknuo sam, pobjednički, nakon laganog lutanja po karti svijeta. – Kao što su rekli na televiziji, u Europi je!

– I jeftin je! – zaderao se Larry.

– Amen – promrmljao sam i tako blagoslovio Larryjev zaljučak..

Obećana Zemlja

I tako smo letjeli za Portugal. Nakon što smo obavili sve proračune i preračune, zaključili smo da je ta zemlja stvarno prihvatljiva. Nadalje: osim što je jeftina, trebalo je biti i dobro vrijeme. Što više mogu dva prosječna mlada Amerikanca tražiti na svom prvom putovanju u Europu?

Portugal. Mali pravokutnik na zapadnoj obali Iberskog poluotoka, zaglavljen između Španjolske i Atlantskog oceana. Najzapadnija europska država, čovječe. Znači: kad bismokrenuli plivati u smjeru jugoistoka i kada nas neki morski pas ne bi rastrgao ili nas neka morska struja skrenula u Kubu, najvjerojatnije bismo stigli tamo bez puno problema. I da ne bi bilo greške: otoci usred oceana koji smetaju na putu onamo službeno su dio te zemlje. Deset milijuna stanovnika, prema atlasu; isto kao i New York, zanimljiva slučajnost. Devedeset dvije tisuće osamdeset i dva kvadratna kilometra površine. Klima: umjerena, suha ili vlažna, kako gdje. Stanovništvo uglavnom bijelo, miješano, plod najnevjerojatnijih križanja Europljana, Afrikanaca, čak i istočnjaka. Osnova gospodarstva: poljoprivreda i mala industrija. Glavni izvozni proizvodi: vino, vuneni proizvodi, maslinovo ulje, obuća. Gospodarsko stanje: vječno u deficitu. Previše uvoza, niska razina proizvodnje, riječ „kriza“ zasigurno je dio nacionalnog folklora.

Kupili smo turistički vodič u knjižari: slaba valuta, škudi. Dobra kuhinja i tradicionalno gostoljubivo stanovništvo. Tisuću kilometara obale, velike plaže s bijelim pijeskom i plavim morem. Kilometri ribarskih mjestašca s tradicijom, praznovjerjima i ribarskim pričama. Religija: katoličanstvo. Povorke s kipovima svetaca idjeca obučena u anđele, slike svetaca pretrpane pismima sve do aureola, proizvod pobožnosti stanovnika i UHU ljepila. Majke Božje Pomoćnice, Patnice, Sretnog Puta, Brige, Nade, Slanog Mora, Spore Smrti, Nazarećanke. Slikovita sela. Politički poredak: parlamentarna demokracija, zapadni model, zemlja članica NATO-a. Prije toga, na snazi je bio totalitarni režim (komunisti? u vodiču se ništa ne spominje),

ali 1974. je svrgnut „Revolucijom Karanfila“, a vojska je vratila slobodu izražavanja i postojanja. I još jednom, najvažnija informacija: „Jedna od najjeftinijih zemalja u Europi, kojoj konkuriraju samo Grčka, Turska i Cipar.

Iskreno, Portugal nam je zbilja odgovarao. Sline su nam curile iz usta. Larry me gledao stisnutih očiju. Govorile su mi da idemo, nestrpljivo poput crvenog svjetla u avionu koji prevozi bataljun padobranaca. Hajde, idemo skočiti, što se čeka?

To je i bilo pitanje. Da, što točno čekamo?

Svejedno smo morali čekati još neko vrijeme, oko dva mjeseca. Putovnice, pisma obitelji, iznenadni posjeti i rastanci u zadnji čas, cjepiva – ima li u Portugalu funkcionalnih bolnica? Rezervacija mjesta na charter letu, izračun troškova života. Hrpa stvari, na kraju.

Odlučio sam ne nositi pisaću mašinu. Bila je preteška i postojala je mogućnost da ću morati platiti carinu. A na kraju krajeva, uvijek mogu kupiti novu u, kako se ono zove glavni grad?, Lis-sabon.

L-i-s-a-b-o-n.

Krenuli smo prve nedjelje u listopadu, sedmog u mjesecu godine 1984. Zbog vremenske razlike od pet sati, poremetio nam se san.

I bili smo umorni. Koliko god avion bio udoban, svejedno je dosadno cijeli dan zuriti u oblake. Larry se putem bavio svojom uobičajenom razbibrigom, spavanjem. Morao sam mu izvući bilježnicu s crtežima iz ruke da se ne zgužva i podići olovku s poda. Ja se pak nisam mogao smiriti. To mi je bilo prvo veliko putovanje, još k tome u vrlo važnom periodu moje karijere.

Na kraju krajeva, bio sam tu na trideset i sedam tisuća stopa³ visine upravo zbog knjige, kvragu. Moja prva novela.

³Oko 11 kilometara

A o čemu?

Ljubav i smrt, pretpostavljao sam. Jedine dvije teme iz priča. Sjetio sam se, začudo, jedne rečenice iz europskog filma koji sam davno gledao u kino-klubu (jednog od onih u kojima se puno priča) koja me zadivila: „Smrt je najbolja priča, koju u prodaji nadmašuju samo ljubavne.“

Znači ljubav i smrt. Ipak, istodobno su mi se ta dva motiva činila pretjeranima i nepotrebno radikalnim. Naposljetku, Juda nije ubio Krista, ograničio se na izdaju, a Isus nije umro, već je uskrsnuo. Unatoč tome, priča je ipak uspjela, i to kako. Kasnije sam s nevjericom razmišljao o tome: čudilo me kako nije moguće pričati o drugim stvarima koje priče nisu uključivale, između tih dvaju suprotnih polova, serija stvarnih i emotivnih situacija, umjerenijih ali jednako sposobnih privući čitatelje i prodati knjige. Ali koje su to stvari? Koliko se filmova bez POLJUPCA gledateljima urezalo u pamćenje?

Osvrnuo sam se na stvarnost koja me u tom trenutku okruživala i napisao sam:

Larry spava s glavom naslonjenom na prozor. Lagano hrče. Stjuardesa je zgodna, s oblinama na pravim mjestima, iako ne tako nasmiješena kao na reklamama. Svjetlo je tmurno i potiče na san onog koji to želi, ili teže, uspije. Na dva televizora u avionu igra isti film, Kralj komedije s Robertom de Nirom. Gledam film bez zvuka, odnosno ne gledam film, jer nisam htio platiti pet dolara za slušalice. Štednja može početi bilo čime: zašto ne kinom? Zapravo sumnjam da ćemo u Portugalu moći išta gledati.

(Varao sam se. U Portugalu, hvala Bogu, nisu sinkronizirali filmove.)

Budući da je listopad, avion nije pun i ima malo turista. Kao što se moglo vidjeti u čekaonici, većina su putnika biznismeni i Portugalski emigranti koji idu u

posjet svojim obiteljima tijekom praznika. U turističkom vodiču piše da se radi o zemlji emigracije. Kao i Amerika, samo što se u Americi to piše sa i.

Larry je prije toga crtao životinje za koje je očekivao da će ih vidjeti u Portugalu: kajmane, nosoroge, tiranosaure. Da je njihov autor bio Kurt Vonnegut Jr.⁴, bili bi više-manje ovakvi:

Ali budući da autor nije bio on nego Larry, izgledali su više ovako:

Na carini je sve prošlo bez problema. To sam predvidio: Amerikanci suposvuda dobrodošli, jer predstavljamo dolare. U zračnoj luci u New Yorku nije bilo kontrole, tako da smo mogli doći s čim god smo htjeli. Valja zapamtiti, gospodo, jednog dana kad odlučite postati krijumčari – Portugal je odlično mjesto za iskrcaj.

(Ostaci bajne povijesti otprije pet stoljeća, čini se.)

Arminda, Portugalka s kojom sam se kasnije spetljao ispričala mi je priču o krijumčarima droge. Rastali smo se prije pet-šest godina.

Arminda je bila u Maroku, arapskoj zemlji na sjevernoj obali Afrike, svega sto milja⁵ od Portugala.

Imala je onda osamnaest godina i dečka koji se zvao Luís, mladića sa Zelenortskih Otoka čija je najzanimljivija osobina bila ta da je uvijek nosio beretku. S Luísom je dva tjedna prije popušila „svoju prvu frulu“.

Arminda je izašla iz kuće (ili točnije pobjegla) kako bi iskušala svoju nedavnu punoljetnost i uživala u majčinoj nemogućnosti da njezin nestanak prijavi policiji. Na jugu zemlje gdje su same plaže upoznala je Luísa i zaljubila se. To se zove odrastanje, zar ne? Odnosno klasična privlačnost prema egzotičnom: crnac privlači bjelkinju, bjelkinja crnca,

⁴ Američki spisatelj čija je manija crtanje crteža u njegovim knjigama.

⁵ 160 km

crnkinja bijelca, bijelac crnkinju. Najstariji i najtajniji potez u labirintu erotske partije šaha, rekao bih, da mi korištenje pseudo-nerasističkih retorika donosi nekakvo zadovoljstvo.

(Možda i donosi, ali nije u tom poanta.)

Uglavnom, mladić ju je pozvao na izlet u Maroko, nakon što joj je, pomalo bolno, probio himen i od nje napravio svoju pitomu pomoćnicu, naivnu onoliko koliko treba, ipak je roditelji nisu loše istrenirali.

Arminda je, naravno, entuzijastično prihvatila ideju, neizmjereno uzbuđena što će krstiti putovnicu žigom s neprepoznatljivim slovima, opijena otkrićem svih tih novih osjećaja.

I tako su krenuli stopirati – novac je bio jedan od proizvoda koje njihovi džepovi baš i nisu viđali.

Kako bi stigli do Maroka morali su prvo proći Andaluziju i, iako u Španjolskoj djevojci nije bilo teško stopirati, stvari su se mijenjale kad bi ona bila u društvu mladića, još k tome crnog.

I tako su im trebala dva dana da prođu sto pedeset kilometara. Sve dok u Sevilli Luís nije odlučio promijeniti taktiku. Počeli su ići od vrata do vrata bogatih vila i tražiti milostinju, jer su „umirali od gladi, gospodo“. Mnogi su im zalupili vratima, a neki su im povjerovali na riječ i dali samo hrane, *tortillas y tamales*. Ali novac koji su uspjeli prikupiti bio im je sasvim dovoljan za dvije autobusne karte do Algeciras i za brod koji je vozio preko Mediterana, kao i za vizu; za nju, jer je on nije trebao, budući da je bio Afrikanac. Imao je dvije putovnice, zelenortsku i portugalsku koje je koristio ovisno o situaciji.

Mora se priznati da je Luísova ideja bila vrlo jasna i jednostavna: htio je mijenjati robu (ponio je pet-šest pari traperica u ruksaku) za hašiš.

I uspjelo mu je. U Azredu, mjestu blizu granice s Ceutom, nisu naišli samo na dobrodošlicu, nego i na želju za trgovinom.

I tako su proveli tri dana u planinama pušeći, pijući čaj i razgovarajući o poslu sa svojim skromnim domaćinima.

Dogovorili su pola kile. (Osobno mislim da je to malo pretjerano, ali nije moja priča.)

Arminda, kojoj je bilo dosadno(nije imala ništa za raditi)veselila se što se napokon mogu vratiti.

Bojala se Španjolske granice i htjela je završiti s tom avanturom što je prije bilo moguće kad je shvatila da velika iščekivanja također donose i veću mogućnost da sve propadne.

Ali Luís nije bio zadovoljan. Ono što je njega mučilo može se sročiti u dvije riječi: ako može nositi pola kile, zašto ne bi mogao i kilu?

„Riskiramo u oba slučaja“, bio je njegov argument.

Dok su ovdje treba izvući što veću dobit. Problem je bio gdje naći još traperica i drangulija koje bi zamijenili za marokanski hašiš. Jer besplatno ga ne bi dobili.

Ali Luís je bio snalažljiv čovjek.

Te noći se Arminda iznenada probudila, napadnuta u kolibi u kojoj je spavala s Luísom. Pokušala je vrištati, dozvati ga, ali joj je gruba ruka zatvorila usta i zamazala ih zemljom. Luís ionako nije bio kraj nje (zaključila je). Ujutro joj je došao očistiti rane s vlažnom krpom, lošehineći sram. Dok je oprezno ljubio njene natekle i hladne usne, objasnio je Armindi da je to bio jedini način da od tih seljaka dobije materijal.

„Ali sad ćemo biti bogati mala. Kad stignemo u Portugal kupit ću ti lijepe robe.“

On, na kraju, nije ni stigao u Portugal. Uhićen je nekoliko sati kasnije na granici, zatvoren je i osuđen, i umro je nakon šest mjeseci, kad su ga silovali i nasmrtno prebili zatvorenici rasisti u jednom španjolskom zatvoru. Tko kaže da nema pravde?

Arminda je također uhićena na granici. Posumnjali su na njeno bezizražajno lice i pretražili je i našli prezervativ s nekoliko grama hašiša među njenim guzovima.

Nasreću, Arminda je ostatak sakrila u čarape i zalijepila ga selotejpom za tabane.

Nije mogla odlučiti hoće li to napraviti tako ili hoće li ga staviti između čarapa i cipela. Imala je sreće s izborom jer žena koja ju je ispipavala nije ispipala to područje tijekom inspekcije, već je samo pogledala jesu li joj pete na cipelama šuplje.

U nekom drugom slučaju, djelatnica bi joj sigurno naredila da skine i čarape, ali one su bile pune rupa i u takvom stanju da se činilo nevjerojatno da bi Arminda nešto u njima mogla sakriti.

Budući da su otkrili samo malo količinu i zbog njene mlade dobi, djelatnici su joj odlučili samo psihološki navući uši. Nije bilo potrebno ponoviti naredbu kad su joj zapovjedili da nestane.

Na izlasku iz stanice je vidjela kako njenog dečka vode prema marici. Luís je, tako preplašen, izazivao sućut. Da je bio bijel, bio bi blijed kao krpa. Ovako je samo bio blijed kao bijelac.

Armindi nije bilo žao i brzo se okrenula, da je u svojoj nesreći još i ne bi izdao. Bila je osvećena, s lakoćom je prihvatila tu pjesničku pravdu. I (rekla mi je) primijetila je da je osveta slatka. Kao jagode sa šlagom.

Kad se vratila u Portugal nije se obogatila, kao što se moglo i pretpostaviti. Ograničila se na dobar život jedno kratko vrijeme, i već je bilo bolje. Sve u svemu, preživjela je. Gotov posao.

Ali još je rano započeti priču o Armindi. I kad sam pričao o Maroku sjetio sam se *Casablance*, s Ingrid Bergman i Humphreyem Bogartom. Godina 1940., drugi svjetski rat. Nacisti nemilosrdno progone saveznike u Casablanci, s blagoslovom francuske policije kolaboracionističke Vichyjevske vlade. Lisabon je bio Obećana Zemlja, oaza za koju su svi pokušavali uhvatiti avion, Neutralni Grad. U tom će ugođaju zadnji romantični cinik, Rick, odigrati kartašku igru ljubavi u ratu protiv Nijemaca...

Babilon, Cion itd.

Bili smo smješteni u hotelu Luzitaniya, četverokatnoj rupi iza hotela Mundial, u koji smo prvo ušli kako bi vidjeli cijene, i od kojeg smo odustali iz očitih razloga. U svakom slučaju, bili smo u centru grada, a to je bilo najvažnije. Trebalo nam je manje od minute do glavnog trga po imenu Rossio. Sam hotel Mundial se nalazio odmah iza trgova imenu Figueira, koji je pak bio iza trga Rossio. Koji je kao što sam rekao, glavni trg, dakle centar grada. Na prvi pogled čini se komplicirano, ali na licu mjesta bilo je jednostavno. Vjerujte mi. Ako mi ne vjerujete, tko vas šljivi.

Soba isto nije bila osmo svjetsko čudo; zidovi su bili prekriveni kričavim tapetama mrežastog uzorka koje su otpadale, na primjer. Ali kreveti su bili koliko-toliko udobni, a više od toga se ne može tražiti u džungli, zar ne? *L'aventure c'est l'aventure*. I ta je soba bar imala tuš, iako (to sam otkrio na bolan način) topla voda baš i nije bila česti gost. Ali to nam nije bilo važno. Odlučili smo da moramo biti puni energije. Sport. Tjelovježba. Sport. Tjelovježba. Jedan, dva, jedan, dva.

Larry je bio pomalo razočaran time što u sobi nije bilo televizije. Htio je naučiti portugalski i gledati filmove.

– Ali što je, tu je – slegnuo je ramenima – Ovako će seks s domorotkinjama biti više divlji i primitivan. Ja Tarzan, ti Jane, gdje je Čita za *ménage à trois*?

– Larry! – prekorio sam ga u smijehu. – Nismo ni raspakirali torbe a ti već planiraš ljubavne izlete...

– Pa? – živo je uzvratio Larry. – Treba misliti unaprijed.

I još je na to dodao, kurvin sin:

– Upravo zbog toga ti sve svoje *love affairs* rješavaš ručno.

Šupak! Nešto mi je govorilo da ćemo uskoro morati unajmiti još jednu sobu. Zbog stvari.

Ipak, Lisabon je bio lijep i poprilično nas je fascinirao.

– Ta svjetlost, Bože, gledaj tu svjetlost! – bila je Larryjeva krilatica tijekom naše prve jutarnje šetnje gradom. Kao da nije listopad. I Larry i ja bili smo samo u kratkim rukavima.

– Pogledaj u vodiču ima li neka plaža u blizini.

Bila je, dvadeset minuta autobusom. Odlučili smo otići tamo kroz nekoliko dana. Mogla je biti i korisna: lov u koji smo se nas dvojica upustili - ja za pričom, Larry za slikarskim motivima - nije imao zacrtane granice.

Bilo je lako zaključiti da je Lisabon lijep, ali poružnjen grad. Neka vrsta ženskog Bogarta. Tragovi vremena bili su očiti na fasadama zgrada, prepunim rupica, razbijenog kamenja, istrošenog betona, lišajeva koji nasilno izbijaju na površinu, kao leševi puni rana i čireva. Vojska prosjaka i invalida koja je napadala Baixu samo je pojačavala dojam da gledamo srednjovjekovnu scenu iz neke loše opere *buffe*. Osjetilo se da se stvari raspadaju od oronulosti, umora i lošeg održavanja, stare i tužne. Jer grad je osim svoje jedinstvene svjetlosti i blagih tonova zgrada odisao i melankolijom pomiješanom s nekom čudnom gorkom otrcanošću. Osjetilo se. Propadanje je bilo dominantni motiv, i to ne samo na fasadama; ni interijeri zasigurno nisu bili ništa bolji. Više četverokatnica se urušilo tijekom našeg tromjesečnog boravka, vidjeli smo u novinama.

U svakom slučaju, mi nismo bili ti koji smo se mogli žaliti na gradske prilike. Ni New York nije bio u najboljem stanju i na kraju krajeva, Lisabon još uvijek nije izgledao kao Bronx.

(Ali tko je onuda šetao, šetao.)

Zbog bezbrojnih bogalja koji su po cijeloj ulici besramno izlagali svoje nedaće Larry se zapitao nisu li oni možda bili u Vijetnamu.

Kad smo došli do najpoznatije šoping ulice, Larry me udario laktom kako bi mi skrenuo pozornost na scenu vrijednu razglednice.

Slijepi prosjak sjedio je na podu, s otkrivenim bijelim očima, kako bi osigurao kvalitetu robe koju je prodavao, s dva klinca od možda pet godina koji su mu sjedili u krilu, ispred nekog modnog dućana. Pokraj njih, kapa s nešto sitniša. Slijepac se ljuljao naprijed-nazad, onako kako se Židovi mole, i izricao nekakvu molitvu.

– Zapravo je odvratno – rekao sam Larryju. – Tako mala djeca...

Larry se namrštio, pogledao prema nebu i uzdahnuo: to mu je omiljena gesta kad netko izvali glupost vrijednu smrtno kazne.

– Ne to, nego sve skupa, slika! – uzviknuo je. – Taj lik i klinici, plus dućan sa skupim trapericama u izlogu. Lijepo je!

I kako mu to nije davalo mira, htio je odmah napraviti skicu. Ipak, zaboravio je uzeti crtači blok, pa sam mu ja morao posuditi svoju bilježnicu. Zbog toga sad imam tu skicu besplatno, i mogu je ovdje pokazati. Evo je:

(Pomalo surovo, zar ne? Treba napomenuti da je Larryjev omiljeni film Apokalipsa danas od Coppole. Na tulumima je on uvijek crtao lica uzvanika. Svi smo izgledali kao kanibali iz Papue.)

Mnoštvo koje se spuštalo Chiadom (Lisabonskim Tiffany's Streetom) bilo je naravno sastavljeno od najrazličitijih fiziologija; ali najdominantniji model bio je bez sumnje niski debeljuco, kako kod muškaraca, tako i kod žena. Tamne boje, tamnoplave, crne, sive, smeđe, stanja duha iste boje ispisana na licu, sa ili bez plastičnih vrećica u jednoj i torbica u drugoj ruci, gledati ih kako hodaju s jedne na drugu stranu poput autića za sudaranje u lunaparku bio je pravi spektakl.

Rossio je, prema Larryjevom mišljenju, iznenadio velikim brojem ljudi sumnjiva izgleda: kućanice, šverceri, dileri, čistači cipela, prodavači lutrije i drugih igara na sreću, policija

(koje je u Lisabonu bilo kao Rusa), štandovi političkih stranaka, cvjećari, džepari i previše besposleni. Na neki način slično meksičkoj *siesti*, samo što se ovdje spavalo na nogama i bez sombrera.

Ono što je gradu davalo određeni štih bila je rijeka, široka i plava, kao još jedno nebo. Ribarice, barke i tankeri bili su usidreni ispred dva velika riječna trga, trga Praça de Comércio s poprečnim prolazima gdje su se nekad vjerojatno odvijale državne intrige i zavjere, i čije su arkade trenutačno služile kao nadstrešnica štandovima za mijenjanje poštanskih marki, sličica nogometaša i starih valuta, prodavaonica časopisa i rabljenih i opet rabljenih knjiga. Tamo se odvijao mahnit promet, s mnoštvom koje se gurao u želji da uhvati mjesto na barki za Drugu Obalu, prepunu malih uspavanih gradova, zasigurno jako ružnih, razbacanih između industrijskih kompleksa čiji su dimnjaci i dim bili vidljivi iz redova ljudi koji su radili na drugoj strani rijeke Tejo i čekali autobuse. Bilo kako bilo, svačija želja je zasigurno bila doći kući nakon dana progonstva u Inozemstvu.

Drugi trg, poznat po imenu Campo de Cebolas djelomično je služio kao začelje plemenitih vrtova kraljevske palače, trga Terreiro de Paço. Sličnom smo slučaju imali prilike svjedočiti na trgu Rossio, kao što je rečeno nekoliko stranica prije, s trgom Figueira koji je okruživao brončanog ratnika na konju koji nije odgovarao tom dobu. Campo das Cebolas imao je dva drvoreda palmi koji su vodili do kuće s fasadom prepunom reljefa malenih piramida. Nije baš bila lijepa, ali je bila zanimljiva. Smiješna.

Kako slatko, rijeka je imala most poput onog u San Franciscu, koji je tvorio veliko M s dugim nogama kojese se širile nad vodom, žicama obješen na dva para paukovih nogu, metalni spomenik životu najizdržljivijeg diktatora dvadesetog stoljeća, Guinessova rekordera, saznao sam. S druge strane, na vrhu brežuljka, divovski kameni Isus dočekivao je brodove raširenih ruku. Zanimljiva verzija Kipa Slobode ovdje u New Yorku. Ali zašto raširene ruke? Hoće li ga netko napasti?

–Sigurno je super vidjeti grad odande – primijetio je Larry. Nije to trebao ni reći, jer sam ja isto to pomislio. Za promjenu.

Ipak, to nije bila jedini lijepi prizor Lisabona. Iskreno, bilo ih je previše, kao da je grad patio od epidemije vidikovaca.

Stvar je u tome da je grad izgrađen na nizu brežuljaka (sedam, prema legendi, ali ja sam izbrojao više od dvadeset), tako da je cijeli pun brežuljaka i udolina, kao neka ruska planina.

Stoga, bilo je dovoljno popeti se bilo kojom ulicom i odmah bismo bili na panorami vrijednoj aplauza, bisa, a ponekad i negodovanja.

Stalno koristim imena a ništa nisam objasnio: s četvrti Bairro Alto vidio se dvorac São Jorge, s tog dvorca se vidio Bairro Alto i četvrt Graça, s Graçe dvorac i četvrt Madragoa, iz Parka Eduardo VII sve ostalo, i tako u nedogled, s Bairro Alto također se vidio Park i Graça, s Dvorca čak i trg Rossio i četvrt Mouraria, i što se više grad razvijao (neobično) prema unutrašnjosti, uz rijeku i more, uz vodu, kao da ih je voda otkrivala nicala su nove zgrade, poput trave, nevjerojatno neplanski, kao Stanlio i Olio – održavale su vizualni vrtuljak u pokretu. Ali na taj način je grad prestao nalikovati sam sebi, ispražnjen od osjećaja poput ispuhanog balona.

Bilo je to normalno, rijeka se više nije ni mogla vidjeti.

Grad je neumorno postajao siv prelaskom u moderni dio, prerano naboran od upotrebe, s naznakama preranog starenja, kao djevojka koju je pojeo heroin.

Dakle: unutar tog jedinstva postojale su vrlo različite perspektive. Kao da su vidikovci bili osobe, sa svojim ograničenim pogledom na stvari.

(Oh, jeftinih li opaski!)

Popeti se ulicom u pravilu nije trajalo duže od pet do deset minuta, ali iscrpilo je čovjeka. To jutro smo išli na Bairro Alto. Mogli smo, istina, otići dizalom ili busom, ali htjeli smo napraviti naše prve korake pješice – kao pravi istraživači.

Predivno mjesto, taj Bairro Alto. Oprostite, ali ponekad je nemoguće ne zvučati kao turistički vodič. Odnosno, jedini način da se to izbjegne je prepisati točno ono što turistički vodič kaže:

Predivno mjesto, taj Bairro Alto, sa svojim zavojitim uličicama gdje je narod prije pjevušio lagani fado, ribari su vičući prodavali svježu ribu, srdelice za prženje

koje razvesele svakog Salatara⁶, i kućanice koje na prozorima vješaju bijelu robu koju će osušiti i osvježiti zlatno sunce. Još je i danas Bairro Alto predivno iznenađenje na svakom kutku, gdje se mogu naći slikoviti restorani s narodnom glazbom i ugodnim ambijentom kao na primjer u ulici Atalaia, u...

Ručali smo na tom mjestu, u lokalnoj pivnici. Larry je naručio odrezak s jajetom na oko, zajedno s pečenim krumpirom i umakom. Ja sam se odlučio za nešto malo manje konkretno, omlet. Imam želudac koji je nepovjerljiv, a k tome i veći ksenofob od mene, što je i razlog zbog kojeg je danas moj boravak u ovom njujorškom hotelu još neugodniji. Ali tko ne riskira, ne profitira, kako bi se reklo: i požalio sam na svom izboru jer je Larryjev obrok zbilja bio ukusan. Nije da je to bila prva glupost zbog koje sam požalio, ništa takvo, jedan od mojih najdražih sportova je uvijek bio žaljenje zbog onog što sam učinio.

Prekasno, kao i uvijek.

Zalili smo ručak pivom, obaveznim pićem u tom lokal. Složili smo se da je prostor ugodan. Na zidovima su se nalazile velike ploče s keramičkim pločicama koje su predstavljale razne elemente, vodu, ljubav, godišnja doba, zemlju, zrak, vatru, rijeke, nuklearni otpad, sve to prikazano polugolim ženskim likovima – klasičnim idealom ljepote. Mora da su bile stare pokoje stoljeće, i to je pridonosilo tradicionalnom ugođaju tog mjesta.

Ostavili smo napojnicu u vrijednosti jednog dolara. Kako nismo znali je li to običaj u Portugalu, mudro smo špijunirali susjedni stol, s kojeg se podigao jedan krupni čovjek koji je žvakao nešto nalik jastogu, elegantno oboružan sučevim čekićem. Na stolu, pokraj šalice s kavom i čašice rakije, dvije debele novčanice odmarale su se na tanjuriću. *In Lisbon be a lisboner.*

Kad smo izašli, nismo prošli ni pedeset metara i naišli smo na malu intelektualnu knjižnicu, mirniju od onih u Villageu, ali inače sličnu. U izlogu, osim knjiga na portugalskom

⁶ Portugalci Lisabonce nazivaju salatarima

(neka mješavina latinskog i kineskog), nalazile su se i knjige na francuskom i engleskom, očigledno knjige o gradu na drugim jezicima.

– Ponekad sam ljubomoran na te malo državnice – bubnuo je Larry. – Ovdje ljudi uče strane jezike. Mi, kao god išli, moramo uvijek naći nekoga tko priča američki.

– Engleski – ispravio sam ga.

– Američki – inzistirao je Larry. – Svijet priča engleski zbog Ujaka Sama, ne zato da ugodi kraljici Izabeli.

Hoćemo li ući u knjižnicu? Zašto ne? Za političara, grad je trokut koji se sastoji od banaka, novina i administracije. Za nas, od kafića, kina i knjižnica.

Na pultu je bila jedna relativno lijepa djevojka, što je pripomoglo mjestu da izgleda simpatično. Nasmiješili smo joj se, a i ona je uzvratila smiješkom. Larry je pokušao pokrenuti razgovor, ali ona je pričala samo francuski, što je razočaralo mog jadnog prijatelja. Nakon pet minuta toplih smiješaka i polupropalih pokušaja da joj gestama izjavi svoju beskrajnu ljubav, Larry je odustao. Spiralno stubište odavalo je postojanje više katova. I dalje gestikulirajući, upitali smo djevojku možemo li se popeti, i ona nam je uzvratila potvrdno. Popeli smo se.

Na prvom katu bila je diskoteka. Samo jazz. John Coltrane, Charles Mingus, Ella Fitzgerald, svi bogovi. *Gosh*, da bar ja mogu tako pisati – kako crnac pjeva jazz, ili kako Mingus svira: gnjevno, talentirano i s mnogo *bebopa*. Lako, precizno i s tajmingom. Tajming– to stvara literaturu. Popeli smo se na drugi kat, nostalgični zbog genija.

Zaustavili smo se kod nekih barskih stolova. Ne puno, četiri ili petjer je prostor bio malen. Na zidovima je bilo obješeno tridesetak slika a za jednim stolom, neki je tip s naočalama črkao po novinama pred polupraznom kriglom piva i tri prazne čaše.

Slike uopće nisu bile loše. Žive boje, figurativne, odavale su razne utjecaje, zasigurno (autor je zacijelo još bio mlad), ali bez predrasuda o osobnom dodiru, diskretnom, ali već očigledom. Osjetila se neka vrsta Picassovog utjecaja, sreća u RAĐENJU STVARI za koju je meni najpoznatiji primjer bio... Larry.

Larry, koji je gledajući uokolo, neizbježno i iskreno komentirao:

– *Man, this is neat.*

Primijetio sam da nas je čovjek koji je sjedio pogledao poprijeko i uzdigao obrve, očigledno zadovoljan primjedbom. Zasigurno je znao engleski i još sigurnije bio je autor tih slika.

Suprotno mojoj navici, bio sam u pravu u obje pretpostavke.

– *Are you Americans?* – upitao je, sa sarkastičnim smiješkom čovjeka koji već zna odgovor na pitanje koje je postavio.

– Da, jesmo. – potvrdio sam.

Bradonja (jer to je i bio, sve do očnih duplja) se predstavio s ispruženom rukom velikom skoro kao Larryjeva. Mnogo sličnosti, definitivno. *Drugi Larry?*

Pričao je poprilično točan engleski, iako s naglaskom. Zabavan portugalski naglasak. Bio je težak kao i jezik, podsjeća na ruski ili poljski.

Zvao se Mario Nešto i bio je, naravno, autor izložbe.

Larry se živahno nasmijao.

– Čestitke, ovo je jako dobro.

I mi smo se predstavili. Slikar nas je pozvao na piće, što nismo odbili: čovjek koji radi lijepe stvari nije mogao biti jako nezanimljiv, a i on je bio prvi anglofon kojeg smo upoznali. Popeli smo se na treći kat gdje je bio postavljen bar. Cjelovit prostor: knjižnica, disko, galerija, bar. Jedino šteta što je svaki kat bio tako malen.

Bar je bio kakav bar mora biti. Udoban, s jastucima na klupama postavljenim uz dva zida i niskim drvenim stolovima. Pult i hladnjak osiguravali su dobru poslugu i pića.

– Što ćete popiti? Štok, pivo, đin, votku, sok od naranče?

Ja sam uzeo pivo. Larry je htio votku: to mu je bilo simbolično, kasnije mi se povjerio, piti je tamo gdje su komunističke aktivnosti legalne.

–Uvijek ste ovdje na izložbi? – pitao sam oprezno.

– Skoro uvijek. – ponudio mi je pivo i čašu. – Volim gledati dojmove. Ljudi na moj rad i, sada, mojih radova na ljude. – Osim toga – dodao je sa smiješkom – tijekom tog perioda, pića su za mene besplatna...

– Pametna odluka.

Larryjeve riječi, naravno.

Zanimljivo je to da se prvi dan nakon dolaska u grad kreće s egzistencijalnim razgovorima. Ignorirat ću je li to simbolično ili ne, ali činjenica je i zato (i samo zato) to spominjem.

(„Laž, laž, laž“ komentirao je Larry kad je to pročitao. „Ti nikad ne spominješ činjenice, ti si jedan obični nesposobnjaković što se tiče održavanja doticaja sa stvarnosti.“ I bio je u pravu, prokleti Larry. Ali: koja stvarnost?)

Taj dan, slikar je slučajno rekao nešto slično. Već smo bili blago pijani, što znači da smo se već poprilično sprijateljili, on s nama malo više nego mi s njim, jer je već imao par čaša prednosti.

– Kažete da vam se sviđa ono što radim i ja vam vjerujem i to me zadovoljava. Ali to je kratkotrajno zadovoljstvo jer ja, ja se osjećam frustrirano, mislim da su moje slike promašaj.

– Zašto? – zaroktao je Larry i udario dlanom po nozi tako snažno da je i mene zaboljelo.

– Jer se ne mogu zadržati na stvarnosti. Znam, znam, važno je to da mi stvaramo Neku Drugu Stvarnost, bla bla bla, ili iznova otkrivamo ovu koja već postoji. Ali, ako se isprva ne uspijemo što je najbolje moguće prilagoditi onome što imamo, svi pokušaji da stvorimo drugu bit će beskorisni.

Strateški sam ga prekinuo prije nego što je pao u krizi popraćenu plačem ili prije nego što nam je počeo povjeravati neugodne detalje, kako za njega, tako i za nas, i zbog čega bi požalio kad se otriježni:

– Mario, malo si se napio – dobrohotno sam primijetio.

– Jesam – promrmaljao je. – Pričam istinu samo kad sam dovoljno zgažen da me ta istina ne vrijeđa i kad me nije strah da će povrijediti druge.

– Kao skoro svi ljudi – podržao ga je Larry. – To je ljudski.

– I je ljudski. Znam to, jebote! Ali tko je to vama rekao da ja želim biti čovjek?

Progutali smo knedlu. Hladno sam primijetio:

– Nitko. Tek smo se danas upoznali.

Slikar je požalio što je to rekao kad je shvatio da je otišao predaleko, kad je shvatio da mi Amerikanci, iako nismo baš bili veliki ljubitelji britanske flegme, nismo ni voljeli tako brzo ulaziti u intimnost tipa krvno-srodstvo-i-idemo-urezati-naše-ime-na-deblo kao što su to voljeli romanski narodi.

– I-ima smisla. Žao mi je, mislim da sam se malo napio – ispričao se. – Ali... Što kažete da se opet nađemo kasnije navečer? Do onda se stignem oporaviti i predstaviti vas nekim svojim prijateljima... Svi pričaju engleski. Što kažete?

Složili smo se. Bit će dobro.

Izašli smo iz galerije tek pred kraj dana. Teži od Bambija, umorniji od Dumba.

Vratili smo se u hotel. Ulice su bile prepune ljudi, vrijeme najvećeg prometa. Od uličnog prodavača kupili smo kestene u novinamasmotanima u obliku roga. Njegov tricikl, glinena peč na dva kotača, izgledao je kao pokretna tvornica koja je pred propašću. Bio je to jedan slikoviti detalj pejzaža grada, u vremenu kad je bio sličan svim ostalim gradovima s mnoštvom koje se isprepliće i raspliće, sunce se već skriva i dan puf!, bok doviđenja a noćna svjetla još nisu upaljena. Ovdje se kao i svugdje prava noć ne poklapa s administrativnom noći. Pedeset škuda za dvanaest kestena, oko trideset centi. Ova zemlja je jako jeftina, jako, jako jeftina, veselio se Larry.

Za nas, nastavio je, za nas. Shvatili smo da imamo sreće što smo se rodili u zemlji dolara, i baš u ovo doba. Do 1939. nije bilo tako „najbolje što nam se moglo dogoditi“. Onda je Europa još uvijek bila centar svijeta, a Francuska i Engleska su upravljali svime. To se pokvarilo u

dvadesetom stoljeću, s poslom stoljeća, Drugim svjetskim ratom. I mi smo to iskoristili, dakako, to je prirodni zakon, zovite nas budalama. Za dvadeset godina će neki drugi napraviti isto.

Tko?

Možda Kinezi.

(Da imam sina, mislim da bih pokušao emigrirati u Hong Kong ili Makao. Trebao bih misliti na budućnost svojega sina više nego na svoje trenutačno dobro.)

Večerali smo u hotelskom restoranu, nakon tuša za otrježnjenje. Sve nam se činilo opuštenije nakon dnevne vreve: posjet novom gradu, milje i milje pješačenja, iscrpljujući razgovor sa slikarom na njegovoj izložbi, koji smo obećali nastaviti navečer, druga runda. Vidjet ćemo hoće li biti jednako zabavna.

Jeli smo proždrljivo, ne zato što smo bili toliko gladni, nego kako bismose othrvati umoru koji se nakupljao tijekom dana, i koji bi nas mogao nokautirati usred večeri. I zato što je malo zahladilo.

Ovaj put sam se malo ohrabrio pa sam, na svoju nesreću, tražio odrezak. Bio je pun žilica, hotelska hrana.

Larryju sam ispričao o projektu koji mi je pao na pamet: da moja buduća novela bude krimić.

– I sad kad već pričamo o tome, zašto je ne smjestiš u Lisabon? – predložio je Larry, s punim ustima nečeg zelenog, špinatastog, popajastog, zvanog šparoge.

– To i je moja ideja – potvrdio sam. – Priča o zločinu i špijunaži u glavnom gradu jedne državnice s nestabilnom demokracijom, alegorija o Propadajućem Svijetu. Vidjet ćeš, beskrupulozni likovi koje zanima samo njihovo preživljavanje i koji znaju da njihov život ovisi o uništenju neprijatelja.

– Dirljivo – Larry je rekao ironično. – Rusi i Amerikanci i možda engleski špijuni koji piju popodnevni čaj između dvaju zasjeda u kojima vrebaju supertajni mikrofilm u stanu koji je

zapravo sjedište pomoćne ćelije KGB-a koju tvore bugarski plaćeni ubojice, a paravan im je humanitarna organizacija za pomoć trećem svijetu...

– Nemoj se zezati – prekorio sam ga. – I neće biti Rusa, ni Engleza, ni Bugara. Da, možda Amerikanci. I Portugalci.

– Mi, očigledno! – razveselio se Larry. – Kao da se to ne bi moglo dogoditi. Ej, nemoj od mene napraviti ružnog lika.

– Glavni likovi neće biti isti kao mi. Čak ni ne znam hoće li Amerikanci biti heroji. Ili hoće li uopće biti heroja.

– Što onda znaš?

Slegnuo sam ramenima.

– Ništa. Iskreno, još uvijek ne znam ništa. Sve su to zasad predviđanja.

Lisbon by Night

Nakon večere smo popili kavu, za koju smo također otkrili da je nacionalni porok. Jutarnja kava, kasna jutarnja, prije ručka, poslije ručka, popodnevna, prije večere, poslije večere, prije spavanja. (Noćna, napravljena i popijena za vrijeme mjesečarenja?) Kava je bila bubanj koji je određivao ritam tog naroda, servirana u malim šalicama, istina, kao trećina naše ali iznimno jaka, koja bi vodenkonju izazvala nesanicu na mjesec dana. Jako, jako daleko od naših navika, ali ovu noć smo bili traženi.

Lisabon je noću bio mračan grad, sa slabim osvjetljenjem čak i na glavnim točkama, i zato ih je bilo, bez ove općeprihvaćene metode signalizacije, teško raspoznati od manje frekventnih područja.

Dogovorili smo se naći s Marijem ispred kina, na križanju glavne avenije i jednog ružnog i nevažnog trga, nesretnog križanca hipodroma i arene za borbu s bikovima, s neoklasičnim obeliskom u sredini. Na stranicama 59 i 60 turističkog vodiča pisalo je da se radi o spomeniku na ponovnu uspostavu neovisnosti 1640., nakon šezdeset godina španjolske vladavine. Nije bio daleko od hotela, ni deset minuta pješke, i bio je praktički spojen s Rossiom – što je bilo pomalo bizarno, složili smo se, pogotovo zato što je već postojao jedan trg „iza“ Rossia, onaj Figueira. Još jednom onaj osjećaj da si uvijek na začelju.

Ali naposljetku, to je bilo ono što je dobro kod Lisabona. Sve je bilo blizu.

Našli smo kino, kino Condes, i čekali smo. Ti Portugalci nisu baš točni. Zapitao sam se kakvi su im tek vlakovi. Ali Mario nije jako kasnio, pojavio se nakon deset minuta, malenozakašnjenje, ali dovoljno da nas okruže ni manje ni više nego četiri portugistitutke, prostitutke, to jest kurve.

– Ovo je njihova zona? – upitao je Larry, začuđen intenzitetom prometa.

Mario se nasmijao. Suho, kiselo, jako cinično, što mi se tada (sjećam se) uopće nije sviđalo, ali što sada razumijem.

– Ne, dragi moj Larry – odgovorio je. – Više nema „zone“. Danas je cijeli grad jedna velika ZONA...

Promijenio je temu i obavijestio nas da će nas njegovi prijatelji voditi na neku vrstu kabareta, u Roxy. Prvo su nas htjeli odvesti na nešto više *in*, ali onda su odlučili da je to preobično, pa su nas odlučili počastiti najpikantnijim i *demode* mjestom, pikantnim jer je *demode* i tko zna?, možda *demode* jer je pikantno. Na kraju krajeva, to je bila odluka u kojoj Larry i ja nismo sudjelovali, stranci bez prava glasa.

Prošli smo kraj par mjesta gdje su se odvijali noćni radovi s mnogo radnika, nisu svi bili crnci, s radničkim kacigama na glavama.

Pitao sam je li stopa nezaposlenosti visoka, više zaintrigiran velikim brojem prostitutki nego prevladavanjem bijelaca na lošim poslovima. Nisam mislio objaviti knjigu u Južnoafričkoj Republici nego u Sjedinjenim Američkim Državama, kolijevci demokracije i jednakosti, Abrahama Lincolna i Steviea Wondera.

– Da – potvrdio je Mario –, ali to nije cijela priča.

– Ništa nije cijela priča – filozofirao je Larry.

– Da, ali mora postojati neko objašnjenje – brzo sam pretpostavio. – Pretpostavljam – nadodao sam.

– Rekao bih da kvaliteta života emigrira u Švicarsku – rekao je Mario, bez intonacije.

– Kako?

– Nemoj mi reći da prostitucija raste zbog tog apstraktnog motiva... – naglasio je Larry u nevjerici.

Mario je slegnuo ramenima.

– Zašto ne? Kad su sve druge mogućnosti loše, iznajmljivanje spolovila ne zvuči tako strašno.

– I samo se djevojke prostituiraju?

– Bože, ne! – narugao se Mário. – U nekim stvarima morali smo se civilizirati.

– Ipak – rekao sam pomirljivo – nije kao u Filipinima, unatoč svemu.

– Zasad ne – potvrdio je Mário. – Zasad ne.

Marijevi prijatelji na naše su iznenađenje bile dvije prijateljice. Odličan MC, ovaj Mario, pomislio sam da o tom Larry razmišlja u tom trenutku, dok ih je častio svojim osmjehom X-14, Colgate herbal. Odlično. One su se već našle na dogovorenom mjestu, sjedile su za stolom do pozornice. Da, jer Roxy je imao pozornicu. I plesni podij, i orkestar koji je svirao pozadinsku glazbu.

Bio je to salon ovećih dimenzija, kao kino iz dvadesetih. Imao je čak i stupove, dorske ili korintske, zelene, boje zidova. Odisao je neukusnim i smiješnim raskošem cinka, onako kako sam zamišljao neki motel u Teksasu ili Arkansasu pred četrdeset godina. Nenamjerno sam gledao u galeriju s rotirajućim sjedalicama, druge stolove, pod salona, u potrazi za džuboksom od platine gdje mogu ubaciti kovanicu i slušati Star Sisters kako pjevaju *Every little girl says ya ya ou...*

– *Besa-me mucho!* Ne mogu vjerovati što moje oči vide! – uzviknuo je Larry, kojeg je odjednom uhvatila euforija. – Ovo je *Besa-me mucho!*

I bio je. „Orkestar“, četiri osobe dovoljno stare da budu počasni članovi politbiroa u Kremlju, mumljao je, umornom egzotičnom tihoćom, klasičnu južnoameričku *love* rumbu. Zatvorenih očiju, zavodnički izmučena ili bezizražajna lica, pjevač se izvijao dok je prstima dodirivao strune svoje električne violine:

Besa meeeee

Beesaaaa me muchoooooo

Como se fuera esta noche

La ultima veeeeeez!!!!

Besa meeeeeee

Besa me muchoooo...

Samo dva para plesala su na podiju automatiziranim koracima. Larry nije mogao odoljeti i bacio se na podij skokom astronauta, i njišući se pretvorio u živuzvečku. Nasmijao sam se, to je bio Larry, ali prestao sam se smijati i postao sam ozbiljan kad sam vidio da se Mario ne smije i kad sam vidio uvrijeđene poglede ne samo muškaraca iz ona dva para, čiji su se brkovi namrštili skupa s njihovim obrvama, nego i žena i publike koja je sjedila za drugim stolovima.

– Čini mi se da se ljudima ne sviđa Larryjev *show* – promrmljao sam Mariju.

– Mislim da nema problema – smirio me, iako je on ostao pozoran.

– Misliš?!

Mario je promijenio temu.

– Dopusti mi da te predstavim svojim prijateljicama – rekao je. – Joana... Arminda.

Prijateljski smo se rukovali. Na podiju se Larry nastavio uvijati i nije ga brinula nijema agresija koje je bio meta. Opustio sam se. U svakom slučaju, nitko u blizini nije bio dovoljno velik da „dovede u red“ poprilično krupnog Larryja.

– Ne brini – rekla mi je ona koja se zvala Arminda, zabavljena mojom brigom. – Ljudi će se već opustiti. Daj im vremena.

– Vremena?

– Da shvate da je tvoj prijatelj stranac. Ovo su ti jednostavni ljudi, shvaćaš? Sporo kopčaju...

– Ali dobri su ljudi – dodao je Mario.

Zbog toga me spopala neugodna sumnja da se zabavljaju na moj račun. Na račun naivnosti Jasnog Amerikanca, koji nije shvaćao Najjednostavnije Stvari o Svakodnevnom Životu

u Grubom i Pomamnom Europskom Glavnom Gradu. Ali taj je osjećaj potrajao samo trenutak i potpuno je nestao kad se Larry na kraju pjesme sjeo za stol, a razgovor je poprimio ugodni ritam iskrene znatiželje i zadovoljstva u otkrivanju zajedničkih interesa.

Arminda je bila profesorica u srednjoj školi (kao i Mario, samo što je on radio *part-time*), a Joana je nedavno ušla u diplomatske vode. Portugalska srednja klasa?, upitao sam se.

Joana je imala tijelo za pet, bez sumnje. Bila je ljepša od Arminde, ali je lošije pričala engleski. Arminda je bila mršava, s očima istaknutima tamnim podočnjacima i oštrim nosom, kao neka Židovka intelektualka s kolumbijskog sveučilišta. Činila mi se zanimljivija od njene prijateljice. Ali možda je to dolazilo od stare predrasude – da su najljepše zapravo i glupe.

Orkestar – mrzovoljni saksofonist, starac na električnoj violini, razroki pijanist, i bubnjar s tanjurima i bubnjevima iz 1918. – je napravio pauzu radi odmora i sad se opet vratio na posao sastarom rock n' roll melodijom. Mario nije uspio pokrenuti razgovor pa je predložio da odemo plesati. Larry i Joana su pristali.

– I tako, iz New Yorka ste? – upitala me Arminda dok je palila cigaretu. Imala je duge i tanke prste, ruku pobjednika.

Uvijek sam slušao da suprsti duži od dlana odlika pobjednika. Valja dodati da to nije slučaj s mojim šapama. Prokleta sudbina.

– Ne – objasnio sam s umjetnim osmjehom. – Ja sam iz Pittsburgha, najružnijeg grada u SAD-u. Larry je iz New Yorka. Ja sam se tamo preselio pred nekih šest mjeseci.

Arminda je razrogačila oči:

–Što? Hoćeš reći da si mijenjao New York za ovu vukojebinu samo tako? A da ga nisi ni upoznao kako se spada?

Osjećao sam se kao da sam ubio papu. Definitivno, ovi Portugalci su se jako brzo zbližavali. Stoga mi je bilo najbolje priviknuti se i, u ovom slučaju, iskoristiti priliku:

– Već si bila u New Yorku?

Njen pogled je posramljeno govorio da ne. Moje pitanje je pogodilo metu. Sadakada je odmahivala glavom, ona se osjećala kao katolkinja nakon abortusa.

– Ne, – promrmljala je – ali želim tamo otići više nego bilo gdje. Sve bih napravila da tamo odem. Sve.

Izvio sam usne u prisiljeni smiješak. Što sam drugo mogao napraviti kraj ovakve izjave?

– Znaš, – objasnio sam pomalo stručno, –New York je jedan svijet za sebe. Ima svega, ne samo onog što mislimo ili želimo. Više jada nego u svim drugim državama skupa, i na kraju, New York van Manhattana više nije New York.

– Da, ali tako je sa svakim gradom – prekinula me.

– Zasigurno – nastavio sam, – jedino što se New York kojeg mi poznajemo, onaj iz filmova i knjiga, sastoji samo od najmanjeg dijela stvarnosti, koja je puno manje privlačna, uvjeravao sam je. I na kraju, New York je iznad svega stanje duha. *To be a new yorker*, kako pjesma kaže, *you don't need to be in New York*. Ovaj Roxy, na primjer – lagao sam – mogao je postojati i u New Yorku... u pedesetima.

– Živio si u pedesetima?

– Ne, ali znam ih iz filmova.

Počela je nova glazbena stanka i drugi su se vratili za stol. Činilo se da su se Larry i Joana malo ljubakali. Dobar znak za mene i Armindu. Mario se nagnuo preko stola i rekao mi zavjernički:

– Sad stiže najbolji dio. Čekajte samo.

I zbilja, minutu kasnije na pozornicu se popeo pjevač iz orkestra i predstavio glavnu točku večeri.

Publika je zapljeskala kad je najavio prvu umjetnicu. Nastupila je tišina. Zatim je na pozornicu došla simpatična i nasmiješena starija gospođa, malo pogrbljena ali vrlo posebna, u dugoj haljini sa srebrnim dukatima. Mikrofon koji je držala u ruci je nazalno prenosio ono što je trebao biti, ili što je zapravo bio, lijep glas koji je u tom trenutku pjevao tužnu melodiju o propaloj ljubavi.

– To je fado – poučila me Arminda sa smiješkom. – Nacionalna religija.

Pjesma uopće nije bila ružna. Gospođa je cijelo vrijeme podizala i spuštala glas, katkad skoro vičući, katkad jedva mrmljajući, ali cijelo vrijeme održavajući dostojanstvo ranjene ljubavi, umiruće, ali uzdignute glave. Malo je postizala tonove poniznog moljenja, a malo ponosnog odbijanja. Larry mi je kasnije priznao da mu se činila presentimentalnom, ali Joani je šapnuo jedno slatko „*love it*“. Pjesma stvarno je bila pomalo retorička, to je bilo neupitno, ali sviđao mi se i divio sam se entuzijizmu tih tridesetak muškaraca i žena radničkog izgleda koji su vatreno pljeskali.

„Ah, san do kande, pričinilo mi se da sam čuo brku kako hrče.

„Ah, tigre iz al fame!“, uzviknuo je drugi. Mario mi je objasnio da je to običaj kad je i on iz šale dobio jednu od tih uobičajenih doskočica.

„*Go tigers!*“

Svjetla su se odjednom ugasila. Glas je najavio: „Dame i gospodo... Zanosna Fanny pleše Trbušni ples!“

Progutao sam knedlu: na pozornici, okupana hladnim crvenim i ružičastim svjetlom, počelo se talasati jedno pravo krme od žene, lascivnog tjelesa, čiji se špek prelijevao u ritmu Bolero de Ravela, bolera... od Bo Derek! I ono što se ondje dogodilo nije bila neka nadrealistička scena, ali tako se činilo. Plesačica je bila nevjerovatna. I pogledi koje je upućivala publici, Bože moj! Činilo mi se nevjerovatnim, ali bilo je tako: *ta se žena smatrala privlačnom!* I najčudnije od svega, najčudnije je to što... je bila u pravu. Ti čovječuljci s brkovima i kravatama, s dlakama koje su virile iz razdrljenih košulja, pozlaćenim raspelima obješenim oko vrata i pečatnjacima na prstima, ti su ljudi bili stvarno fascinirani tim opscenim plesom tog opscenog tijela koje se, smiješnim i grotesknim migoljenjem koketirajuće djevicepolako rješavalo robe u koju je bila umotana.

– Isuse, ovo je savršena slika zavodjenja – uzviknuo je Larry. – *Madonna Mia*.

Kutkom oka promatrao sam Armindu. S izrazom lica koje je otkrivalo dosadu, promatrala je već viđenu scenu intimno povlačeći dim iz svoje cigarete.

Sve dok nije došao vrhunac, u kojem je čudovište-koje-se-nije-prestalo-smiješiti skinulo zadnju krpicu koja ga je pokrivala i pokazalo nabreklih muškim šlicevima besramno veličanstvo

svog Venerinog brežuljka i, ispod njega, crveni, pulsirajući, nevjerojatni masakr svog visećeg spolovila.

Tražio sam još jedno pivo – gut – dok sam zamišljao kako mi puši ova apsurdna striptizeta i kad sam posramljeno zaključio da nisu samo drugi ljudi ovdje imali ukrućen penis.

Uputio sam se prema kupaoni u podrumu. Pišao sam, oprao ruke, i pokušao umiriti neumjesnu kvrgu. Starac u bijelom sakou mi je ponudio ručnik za brisanje ruku. Zahvalio sam mu i obrisao ih. Primijetio sam da je čekao napojnicu, koja je u Portugalu bila narodni običaj. Dao sam mu dvadeset škuda. Prokletnik se rastopio od zahvala, lukavi sluga. Od njegovemi se nedostojanstvenosti povraćalo. Ili možda od piva.

Kada sam se vratio, Larry mi je rekao da sam propustio najbolji dio. Trio umirovljenih plesača koji se sastojao od starca koji je nalikovao na tvrdokornog pedofila koji nikoga nije zavaravao i dvije dame. Toliko potrošene i toliko sramežljive da nisu mogle ni zatvoriti noge. Žalosni spektakl, koliko sam shvatio, u kojem je Larry uživao. Nije bilo sumnje, Roxy je bio pravi brlog za ostarjele.

Pitao sam Joanu za ples. Ispričala mi se i rekla da je umorna. Onda sam pitao Armindu. Ironično se nasmiješila i ugasila cigaretu u pepeljari. Sa stilom.

Svirali su tango, Arminda i ja nismo bili strašni, dok je kraj nas neki debeljuco sa šeširom savršeno upravljao svojom partnericom, okretima od sto osamdeset stupnjeva i svime.

– Čime se baviš osim što poučavaš? – upitao samohrabren alkoholom koji je utopio stanice sramežljivosti u mom mozgu.

– Zašto pitaš?

– Jer ne izgledaš kao netko tko se zadovoljava obavljanjem samo jednog posla – laskao sam joj. Radilo se o tehnici sličnoj paukovoju mreži, samo što je ova još bila premazana ljepilom.

I tako je i bilo. Pogledala me iskosa, a zloba joj je titrala u očima:

– U potpunosti se varaš. Mogla bih raditi samo jednu stvar. Samo što ta stvar nije poučavanje.

– Nego što?

– Pisanje.

– Znači plešem sa spisateljicom?

– Dobro... Nisam još ništa izdala – priznala je Arminda, i odjednom se zacrvenila. – A-a ti, što ti radiš?

Nagnuo sam se nad njom u zadnjem taktu tanga. Sad je orkestar svirao *slow*.

– Ja isto pišem. Iskreno, to je i glavni razlog zašto sam u Portugalu.

I onda sam Armindi ispričao svoju priču. Nagrada, stipendija, prilika da objavim knjigu kod izdavača iz New Yorka.

– Sad još samo trebaš napisati knjigu – zaključila je.

– Tako je – potvrdio sam. – Ako uspijem...

Arminda se jače privila uz mene. Čestitao sam si. Nikad nisam pomislio da su Portugalke tako lake. U turističkom vodiču pričalo se o njihovoj „iskrenoj sramežljivosti“.

Ali nije se radilo (bar ne zasad, ako ništa) o onom o čemu sam ja mislio. Skoro fanatično, Arminda mi je rekla:

– Uspjet ćeš, znam to. Samo to treba samom sebi obećati...

Htio sam nešto bubnuti, zahvaliti joj na tolikoj vjeri u moje sposobnosti, u moj talent, na koje ja s druge strane ne bi stavio više od tri dolara. Ali našu je empatiju naglo prekinuo glasni Mario koji mi ju je oteo iz ruku, zagrlio i prisvojio je s lakoćom nekog tko ne samo da je dugo poznaje, nego također nekog tko je poznaje na više načina. Možda čak i da je *poznaje* na starozavjetninačin.

(A opet, možda i ne. Ne valja biti previše pesimističan. I treba poštovati Stari zavjet.)

Činjenica je bila da sam već deset minuta (od početka *slowa*?) mislio samo na seks. Tako da sam na neki način odahnuo kad nas je Mario prekinuo, jer me bilo strah da će Arminda otkriti moju ponovno raspaljenu erekciju. Nije me bilo briga je li pisala ili nije, poeziju ili prozu, je li bila glupa ili genije.

Bila mi je privlačna, htio sam je skinuti i valjati se s njom, mmm. Samo to.

I sad sam opet bio sam i držao se za ostatke mog pića. Primijetio sam da su se Joana i Larry jako dobro razumjeli. Ona je ubijala neki grozni engleski, zbog kojeg su Mario i Arminda zvučali kao da su došli s Oxforda, ali njeno lijepo tjelešce je već bilo obasuto Tarzanovim poljupcima s kojima je Larry još to jutro odlučio započeti svoj *Lusitanian score*.

Naručio sam još jedno pivo.

Vratili smo se kući oko tri ujutro. Iako je bilo kasno, Larryja nije umaralo proklinjanje njegove loše sreće.

– Ne kužim – jadnik je roktao – odrasli smo, ona se sva rastopila u onom... u onom...

– Roxyju – nadopunio sam ga.

– Roxyju. Na kraju krajeva, ona je preuzela inicijativu, ja sam samo prihvatio igru, osjetio sam da je ispod haljine vlažnija od svježje oprane košulje, od jezera, prava vučica koja se tjera... I na kraju, što ona napravi, što napravi?!

Larry i ja smo zajednički otpjevali pjesmu koju smo čuli pola sata ranije:

„Ispričala se, napućila je usne, stisnula je oči kao vjeverica, poljubila me u obraz i.... nestala!“

– Možeš mi sad učiniti uslugu i pustiti me da spavam, Larry? Ili ti moram otpjevati uspavanku?

– *Yankee Doodle* bi bio savršen – odgovorio mi je slavuj.

Nisam ga pogodio jastukom u glavu samo zato što nisam imao drugi.

Nepovezane epizode

Naš život u Lisabonu krenuo je određenim korakom i putanjom. Ili bolje, putanjom i korakom. Uskoro smo morali unajmiti još jednu sobu u Hotelu Luzitanija, ne toliko da zadovoljimo Larryjevu potrebu za luksuzom (vidio se s Joanom još par puta, ali s jednakim ishodom), nego zato što je on opet počeo slikati, a naša soba koja je i dalje bila zajednička nije mogla služiti kao atelje. Miris boja, novine i papiri razasuti po podu, nedostatak prostora, sve je to bilo previše za mene. A bilo nam je financijski podnošljivo. S druge strane, boje su bile jako skupe. Larry je morao odustati od kupnje još uljanih boja; bile su tri puta skuplje nego u SAD-u, što nije imalo smisla. Slikao je onime što je ponio sa sobom, a kad je toga nestalo kupio je tempere; bile su lošije, ali kasnije je mogao reproducirati najbolje radove u akrilu ili u nekom drugom plemenitijem i izdržljivijem materijalu, ako je za to imao volje.

Mario, kojem je bilo žao što on sam nije imao atelje koji bi iznajmio Larryju, naučio ga je triku kojim je mogao dati više sjaja slikama na papiru ili na drvu, a to je bilo pomiješati malo bijelog ljepila s vodom dok se dobro ne rastopi, i time premazati sliku. Poboljšanje se vidjelo kad se slika osušila, uvjeravao ga je. Tu tehniku je on koristio na svojim izloženim slikama.

Što se mene tiče, počeo sam prikupljati raštrkane bilješke o Lisabonu i lijeno napredovati s opisom mogućih likova.

Istina, tamo je postojala lijepa i stara stvarnost koja mi je mogla pomoći. Zbog Arminde mi je, na primjer, palo na pamet nešto zbilja poticajno: s par završnih dodira (praktički samo na fizičkoj razini) mogla je biti savršena Moderna Fatalna Žena, koja je zamijenila veo i nježan glas za uske traperice i majicu bez grudnjaka, koja više nije čupala dlake ispod pazuha, koja je zamijenila francuski parfem neizgovorivog imena za „životinjsku privlačnost“ od

znojenja

u

*čistom
obliku*

Arminda me privlačila, bilo je to nemoguće poreći. Htio sam je bolje upoznati, i znao sam da to nema veze s umjetnošću. Njen sitni stas, njezina tamna koža i mršavost u suprotnosti s bezličnošću moje kože, to što nije bila lijepa za umrijeti ju je činilo lijepom, krasnom, željenom. Unatoč svim pjesničkim figurama, ja nisam bio romantički pisac, za kojeg je Djelo bilo Iznad Svega. Upravo suprotno: sama funkcionalnost nepredvidljivih promjena u mom privatnom životu zanimala me (i još me zanima) puno više od bilo kakve priče, pogotovo ako sam ja bio njen autor. Sokrat bi radije bio otrovan i umro nego napustio svoje ideje, kako kažu. Ja, da je uvjet osvajanja Nobelove nagrade bio taj da ne jedem kolače dva tjedna, poslao bih nagradu kvragu.

Uskoro sam počeo shvaćati logiku grada i kako on diše. Bila je potpuno različita od ogromne i neljudske mahnitosti New Yorka. Lisabon je imao zanimljivu i, uskoro sam otkrio, stimulirajuću dvojnost: radilo se bez sumnje o provincijskom gradiću, uspavanom i lijenom, ali ipak, ipak je bio (također bez sumnje) glavni grad, glavni grad jedne europske zemlje!, s kafićima, kinima, knjižnicama.

I te su dvije situacije utjecale i na stvarni život.

Lisabon je onda imao dovoljno kina, a Mario i Arminda ili njihovi prijatelji su bili informirani kozmopoliti. S jedne strane, za njih je ta zemlja bila „vukojebina“, ali oni su putovali u inozemstvo deset puta više nego Larry i ja zajedno. Istina, europske granice su sve jedna blizu druge, ali to ne mijenja ono što sam rekao. Granica je granica. Određena duljina.

Jedne smo nedjelje išli šetati starim četvrtima. Bilo je zanimljivo gledati gostione pune radnika na pauzi koji su pričali i kartali ili igrali domino, muževe u pidžamama naslonjene na vrata s džepnim radijima prislonjenim uz uho koji su pozorno slušali prijenos utakmice. Kako je rekla Arminda, *slušanje utakmica* bio je nacionalni sport. A slatke supruge s brkovima *à la*

Staljin veselo su na prozorima razgovarale o svojim svekrvama ili pjevale s grlicama dok su gledale brodove kako prolaze rijekom.

Na drugom izletu, Arminda nam je, ili meni, bila vodič. Taj izlet je bio zanimljiviji i nije bio u nedjelju, jer se radilo o kupovini pisače mašine.

–Jednog dana trebaju izmisliti mašinu koja će sama pisat. Vjeruješ li da hoće? – zezala se dok mi je gazdarica vraćala ostatak.

– Naravno da vjerujem Arminda. Upravo razmišljam o tome hoću li napisati novelu ili izmisliti mašinu koja će pisati novele. Samo se bojim da će takva mašina moći pisati samo znanstvenu fantastiku.

– I kompjuteri će biti glavni likovi – nadodala je Arminda.

Predstavio sam mašinu malim tekstom, fantazijom inspiriranom razgovorom i koju sa zadovoljstvom ovdje prepisujem:

Nekoć, u školi u provinciji, profesorica povijesti sjetila se upitati učenike što žele biti kad narastu.

Svi su navelipoželjne profesije, poput odvjetnika, doktora, dioničara Texas Oila. Jedino je mali Norman, crna ovca u razredu, nježno izjavio da želi nešto drugo: raditi u uredu.

(To je šokiralo profesoricu i izazvalo salve smijeha kod kolega.)

Danas svi rade u uredima osim Normana Mailera, koji je već tada znao da se naše želje nikad ne ostvaruju.

Bila je to zezancija, ali bolje je početi sa zezancijom nego uopće ne početi...

Larry i ja smo se navikli kasno lijegati i kao posljedica toga, kasno ustajati. Rijetko smo doručkovali. Mario nas je zapanjio svojom svestranošću: sad nam je vodio na ručak u radničku

gostionicu, s dobrom hranom i poštenim porcijama, vrlo jeftinom ali bez ikakve posluge, gdje je i riba dolazila od ljudi u kutama, i ljudi koji su mirisali po benzinu dodavali su si sol i maslinovo ulje preko naših tanjura; sad nas je upoznavao s restoranima minimalnog komfora, neki od njih bili su i popularni, gdje su se okupljali intelektualci, dizajnerii krojači, a i cijene su bile više. Larryju su se više sviđali oni prvi, a ja moram priznati da nisam imao preferenciju, bilo mi je dobro mijenjati ugođaj kako se ne bih zasitio.

Spontanost ljudi me nikako nije razveseljavala. Nisam došao u Lisabon da pronađem Dobrog Divljaka – da sam to htio otišao bih u Amazoniju. Htio sam priču, i to dobru priču. Koja se odvija u Europi, po mogućnosti s tonama glamura i sofisticiranosti. O tom sam razmišljao jednog jutra, malo prije ručka. Larry se tuširao a ja sam sjedio za stolom ispred pisaće mašine iz koje je virio čist komad papira. Dobro, ne potpuno čist. Napisao sam jednu rečenicu, ali prekrižio sam je, nije bila dobra. Išla je ovako:

Lisabon, grad tajni, gdje o životu i smrti odlučuju mračne sile...

Bila je to stvarno debilna rečenica (koja povrh svega uopće nije imala veze s Lisabonom) i najbolje što sam mogao napraviti to jutro bilo je prekrižiti je, prijeći slovom k preko cijele rečenice, kako bih izjednačio mrlju.

Najednom, tipke mašine izgledale su kao da su umrljane... krvlju! Na trenutak sam bio zaprepašten, dok nisam shvatio da krv dolazi iz mojih prstiju. Kako nisam pronašao nikakvu ranu, približio sam ruku očima i otkrio (nažalost) da se ne događa ništa nadnaravno, već da krv izlazi iz skoro nevidljivog reza koji sam si napravio dok sam se brijao. Trebalo mu je malo da potajno prokrvari, i to je to. Samo sam ga očistio s malo pljuvačke, jer sam znao da je slina dobra za rane. Psi slinom liječe svoje rane. Nije ni bilo potrebno staviti flaster, rez se zatvorio sam od sebe, bez problema.

U tom trenutku doživio sam eureka koja uvijek dođe, prije ili kasnije, onom koji ne odustaje – znam da zvučim kao starac kad to kažem, ali ja u to vjerujem. Napokon sam shvatio što točno želim, ali ne u potpunosti.

Ni profinjenost, ni poluprofinjenost. Jednostavna priča, samo to, bez smrtonosnih riječi poput „ubio“, „pao“, „uništio“. Bez smrtnih slučajeva.

To je bila slika koju sam mogao oteti Lisabonu, glavnom gradu najzapadnije europske zemlje. Nije ni bilo potrebno izmišljati stvari kako bi malo začinio scenarij trunkom dekadencije – ona je tu već bila, u dovoljnoj količini. Počeo sam tipkati i na papiru se putem čarobne tehnologije pojavila ova rečenica:

Lisabon, grad toliko lijep da su čak i njegovi ružni dijelovi lijepi.

Otkrio sam tonaliteta koji će dominirati u mojoj knjizi. Kako je rekla Arminda, sad je još samo nedostajala knjiga.

(Jedne noći, po izlasku iz bara u riječnoj zoni, Mario, Larry i ja vidjeli smo prostitutku i velikog crnca kako pričaju. Ona je brzo hodala i očigledno ga izbjegavala, a on ju je pratio, nježno joj nešto govoreći. Zaključili smo da se radi o novcu. Ona ga je izbjegavala iako je on nije maltretirao, samo ju je pratio i nešto pričao. U tom trenutku, ružni i brkati policajac naredio mu je da se vrati. Ovaj se pravio da ne čuje. Predstavnik reda je viknuo glasnije i prijeteci. Sad se crnac utišao, tiho, tiho, kako je zapovijedao zakon. Ali predstavnik zakona nije bio zadovoljan i odlučio je *bahatog crnca* izazvati pa ga je udario nogom u guzicu i ponizio ga pred ovcem publikom koja se dotad okupila. Crnac nije reagirao, iako je bio puno moćniji od svog napadača. *Moćniji ali s manje moći, moglo bi se reći*. I tako je čovjek u uniformi opalio još jedan udarac koji je ovaj put izbjegnuto, a kapa mu je pala na pod. U blizini je bilo svodnika, kurvi i promatrača, ali nitko se nije umiješao. Istina, nismo ni mi. Bilo je i policije, hrpa njih. Glavnog glumca razbjesnila je neučinkovitost njegovog zadnjeg udarca. Izgubio je kontrolu, znoj mu je curio niz obraze. Isukao je pendrek i udario svom snagom. Jedanput. Crnac je bio mišićav, čista ebanovina: nije pao. Pendrek se opet podigao u zrak, kao znak provokacije. Kao da je govorio: dođi, priđi ako si frajer. Ali crnac nije bio glup i dobro je znao da nije mogao, da nije smio reagirati. Da će biti gore ako reagira. Ja tada nisam znao da je to bila stara stvar. Da je Portugal

bio, u svoje vrijeme, najveći brod s robovima na svijetu. Kostolom je udario i nastavio udarati. No crnac se prepustio kazni. Sve dok na kraju netko utjecajan nije umirio policajca. I pendrek se umirio. I on se nasmijao.

Análise de processo de tradução

Introdução

Neste trabalho apresenta-se a tradução de uma parte do romance *Hotel Lusitano* do autor português Rui Zink. A tradução começa com a página 13 do livro, e acaba com a página 80. Depois da tradução, apresenta-se uma revisão que trata de problemas de tradução, onde vão ser explicadas e deliberadas as decisões no processo de tradução do *Hotel Lusitano*. Os diferentes níveis da língua (lexical, fonológico, gramatical, etc.) serão discutidos nestes parágrafos, e no fim será apresentada uma conclusão desse trabalho.

Hotel Lusitano é um romance escrito pelo escritor e professor universitário português Rui Zink, cuja história revolve a volta dos dois artistas Americanos jovens, que decidiram visitar um país Europeu com a tarefa de procurar inspiração, e aprender *o estilo Europeio*. Nesta visita, os dois Americanos encontram diferentes caracteres Portugueses, e descobrem Portugal com a sua cultura, povo e tradições.

O romance foi publicado em 1987 e é a primeira obra de ficção de Rui Zink. Outros romances significantes escritos por Rui Zink são *Apocalipse Nau*, *O Suplente* e *Os Surfistas*, e são acompanhados com livros de contos notáveis como *A Realidade Agora a Cores*, *Homens-Aranhas* e *O Anibaleitor*. À parte disso fez tradução literária de autores como Matt Groening e Saul Bellow.

Tradução - a definição

A tradução é um processo que transforma “um texto originalmente numa língua num texto equivalente numa outra língua, conservando durante esse processo, o mais fielmente possível, o conteúdo da mensagem, as características formais e os papéis funcionais do texto original.” (Bell, 1991: 13). Quando se trata da tradução, algumas questões devem ser discutidas: “Qual é a função desta tradução?”, “Qual é o tipo de texto traduzido?” e “Quem é o iniciador da tradução?” (Bassnett & Lefevere, 1998: 2). Bassnett & Lefevere (1998: 4) também dizem que diferentes textos requerem diferentes estratégias de traduzir; alguns textos existem só para transmitir informação, e estes devem ser traduzidos na maneira que transmite estas informações o melhor possível, e outros, como por exemplo *Hotel Lusitano*, têm a função de divertir, e estes devem ser traduzidos numa maneira diferente, ou seja, o tradutor pode utilizar algumas alterações para adaptar o texto a uma outra língua ou cultura.

Durante os anos, e hoje também, tradução foi percebida como uma atividade secundária, como um processo “mecânico”, não um processo “criativo”, e é percebido que cada pessoa que tem uma compreensão básica de uma língua estrangeira pode traduzir; que se trata de uma ocupação de estatuto baixo. (Bassnett, 2002: 12). Ainda, para que seja produzido um texto de chegada de qualidade, é necessário que o tradutor tenha algumas competências profissionais, que podem ser adquiridas só por meios de educação na área de tradução.

Quando se fala de tradução, um dos conceitos mais importantes é o conceito da equivalência. Numa definição muito simples e curta, pode-se dizer que equivalência significa o próximo: o texto original (texto de partida) deve ser traduzido numa outra língua (língua de chegada), o mais fiel que é possível (Bassnett, Lefevere 1998: 2.). Esta definição foi introduzida pelo Santo Jerónimo e é muito antiga. Embora fosse melhor se o tradutor pudesse transferir o texto de partida no texto de chegada na sua forma original, isso não é possível por causa das

razões diferentes, especialmente o fato que cada língua, e cada cultura são diferentes. Hoje, é claro que um tradutor não pode traduzir um texto de modo “palavra-para-palavra”. Os tradutores hoje são muito mais livres nas suas traduções, e podem alterar a tradução para assegurar que o texto seja aceite pelo público-alvo da melhor maneira possível.

Para ilustrar melhor a equivalência numa situação prática, vou oferecer dois exemplos extraídos da minha tradução do romance *Hotel Lusitano*.

1) ... *donas de casa, candongueiros, dealers, engraxadores de sapatos, vendedores de lotaria e outros sorteios, policíás (mais que as mães, em Lisboa), bancas de partidos políticos* ...

... *kućanice, šverceri, dileri, čistači cipela, prodavači lutrije i drugih igara na sreću, policija (koje je u Lisabonu bilo kao Rusa), štandovi političkih stranaka...*

Como pode ser visto, o texto de chegada desta passagem não é completamente equivalente ao texto de partida. Por exemplo, a língua croata não conhece a expressão idiomática *mais que as mães* (više nego majki). Como não podia simplesmente traduzir a expressão idiomática na língua croata, porque uma tal expressão não existe na língua croata, foi necessário introduzir uma expressão idiomática croata com um significado idêntico, ou semelhante, como por exemplo *ima ih kao Rusa*.

2) *Nas montas das lojas, inúmeros televisores transmitiam dezenas, centenas de histórias por dia, independentemente da cor dos canais. Policiais, românticas, de terror, drama familiar, comédia, cowboys, musicais, ficção científica, desenhos animados e o mais que lhes desse na bolha e fizesse crescer folhas de couve nas hortas bancárias.*

U izlozima dućana, bezbrojni televizori su prenosili desetke, stotine priča dnevno, neovisno o boji kanala. Trileri, ljubavni, horori, obiteljske drame, komedije, kaubojski,

mjuzikli, SF, crtani i drugi koji su ubačeni u staklenik iz kojeg je rasla zelenjava za bankarske vrtove.

Nesta frase também podem ser encontrados problemas relacionadas coma equivalência. Pode ser visto que a metáfora que o autor fez no fim da frase foi traduzida numa maneira muito diferente. Como a tradução literal não faz sentido na língua croata: ... *i drugi koji su ubačeni u mjehur iz kojeg rastu listovi kupusa u bankarskim vrtovima*, decidi que foi necessário alterar a metáfora para torna-la mais descritiva para os leitores croatas com a substituição de *mjehur* com *staklenik*, e de *listovi kupusa* com *zelenjava*, a palavra que sepode associar com dinheiro na língua croata.

Outros conceitos importantes para a tradução são a adaptação ou substituição cultural e generalização. Podemos ilustrar ambos os conceitos no exemplo seguinte:

3) *Na cozinha, pus a panela com o milho e o óleo ao lume e abri o frigorífico, para retirar duas Budweiser geladas.*

U kuhinji sam stavio lonac s kukuruzom i uljem na vatru i otvorio frižider kako bih izvadio dva ledena piva.

O problema com essa frase foi a cerveja americana *Budweiser*, porque um leitor croata provavelmente não conhece este tipo da cerveja. Para simplificar o texto para o leitor croata, decidi substituir a palavra *Budweiser*, com algo que o leitor croata conhece. Tive duas opções, substituir *Budweiser* com um tipo da cerveja croata, por exemplo *Ožujsko* ou *Karlovačko*, ou substituir *Budweiser* com algo mais geral, por exemplo *pivo*. A primeira opção, onde uma marca da cerveja americana é substituída por uma marca da cerveja croata é um bom exemplo da adaptação ou substituição, um processo onde o tradutor substitui um parte de texto culturalmente ligado à língua de partida com um parte da cultura de língua de chegada muito semelhante. A segunda opção é chamada generalização, onde o tradutor substitui um parte de texto

culturalmente marcado com uma palavra ou expressão mais geral e conhecido nas outras culturas, neste caso, *pivo*. O tradutor usa ambos os processos para “aproximar” o texto ao seu leitor. Neste exemplo, decidi utilizar o processo da generalização, porque penso que *Ožujsko* ou *Karlovačko* seria demasiado culturalmente marcado neste contexto, enquanto *pivo* não é demasiado marcado, mas é ao mesmo tempo suficientemente descritivo.

Sistemas de medição

Considerados os sistemas de medição nas traduções, a prática dos tradutores é normalmente que as medições são alteradas de acordo com a cultura dos leitores. Por exemplo, se o texto é escrito em Inglês e usa o sistema Inglês, e se o texto deve ser traduzido para croata, é necessário transferir todas as medições no sistema métrico. Então, todos os pés deviam ser transferidos nos metros e centímetros, todas as libras nos quilos, etc.

Porém, no caso do romance *Hotel Lusitano*, a situação é mais complexa. Embora algumas medições neste livro sejam apresentadas no sistema Inglês, e o texto é traduzido em croata, que aplica o sistema métrico, decidi que não foi necessário transferir as medições:

- 4) *Para além do facto de ser mais alto do que eu, que não sou propriamente aquilo a que se chama um anão, com os meus seis pés.*

Još je k tome bio i viši od mene, a ja baš i nisam patuljak sa svojih šest stopa.

- 5) *No fim de contas, eu estava ali a trinta e sete mil pés de altitude precisamente para escrever um livro, que diabo!*

Na kraju krajeva, bio sam tu na trideset i sedam tisuća stopa visine upravo zbog knjige, kvragu!

A razão para não transferir as medições nesta tradução foi o seguinte: como é evidente nos exemplos, o livro está escrito em português, e, embora a cultura portuguesa é ligada com o sistema métrico, o autor usa o sistema Inglês em alguns casos. Penso que neste caso, o uso do sistema Inglês tem uma função especial. Os protagonistas do livro são americanos, e na minha opinião, o autor quer acentuar o facto de que eles são americanos, turistas num país estrangeiro, usando um elemento distinto da cultura anglófona. Por esta razão, decidi que era melhor não transferir as medições para preservar este elemento cultural que considero importante para o livro. Ainda, para clarificar o texto para os leitores croatas, e no mesmo tempo não obstruir as intenções do autor, decidi anotar as medidas no sistema métrico nas notas de rodapé.

Línguas estrangeiras

Uma particularidade encontrada no *Hotel Lusitano* são muitos exemplos de uso das línguas estrangeiras no texto, como por exemplo:

- 6) Inglês: *I always relied on the kindness of strangers; Before you learn how to fly you'd better learn how to fall; stop, you are under arrest*
- 7) Espanhol: *mucho me gusta su ciudad señorita; y sus armadilhas y virtudes; murriendo de hambre, senõra*
- 8) Francês: *vérité chanel; c'est cher, mon cher,*
- 9) Italiano: *non troppo veloce, , che meraviglia, o sole mio*
- 10) Alemão: *danke meine Herren, mein Führer*

Foi muito difícil decidir se as expressões e as frases nas línguas estrangeiras também devem ser traduzidas na língua croata, ou não. Por um lado, devem ser levados em conta os leitores que vão ler o texto traduzido. A grande maioria dos leitores croatas não falam todas as línguas mencionadas anteriormente, e não podem compreender do que se fala nessas frases.

Por outro lado, devem ser respeitados o texto original e o autor que escreveu essas frases. O público-alvo do texto original são os leitores portugueses, e o público-alvo da tradução são os leitores croatas. O autor foi consciente que o seu público-alvo não conhece todas as línguas

mencionadas, embora algumas (italiano, francês, espanhol) sejam relativamente ligadas à língua portuguesa. Por esta razão, penso que o texto da chegada também devia conter todas essas expressões e frases, embora um leitor croata não compreendesse todas.

Também é necessário considerar a função dessas expressões e frases no texto de partida. Algumas frases, como *I always relied on the kindness of strangers* e *Before you learn how to fly you'd better learn how to fall* são linhas famosas ou títulos das canções, e por isso não é necessário traduzi-las.

Outras, como por exemplo *vérité chanel*, servem como um tipo de vocabulário profissional, que o autor deliberadamente usa para acentuar o fato de o protagonista do livro ser um artista.

Também há frases que servem para mostrar a riqueza cultural e linguística da Europa: *oh, oh, la vie en rose*, *mucho me gusta su ciudad señorita*, *danke meine Herren*, *mein Führer*, *che meraviglia*, *o sole mio*, *björn borge* devem permanecer na sua forma original.

Foi mais difícil decidir o que fazer nos casos das frases *murriendo de hambre*, *senõrae y sus armadilhas y virtudes*, porque se trata de informação importante para compreender o que acontece na história. É fácil para um leitor Português decifrar as frases, por causa das grandes semelhanças entre as línguas portuguesa e espanhola, mas um leitor croata não pode compreender o que foi dito nesta frase. Por causa disso, decidi fazer uma exceção no caso destas frases, embora as frases sirvam para acentuar o fato que essa parte da história é localizada na Espanha, ou o fato que a imigrante fala espanhol.

Também, decidi traduzir a expressão *petite amie*, porque parece que o autor usa a expressão como um tipo do falar local típico de New York. Como existem muitas expressões semelhantes na língua croata, decidi que foi aceitável traduzir a expressão neste exemplo.

Topónimos

Nas suas descrições de Lisboa, o protagonista menciona muitas localidades diferentes. Esses topónimos podem ser divididos em dois grupos; os que têm um significado concreto e podem ser traduzidos para a língua croata literalmente, como *Praça de Comércio*, *Campo de Cebolas*, *Terreiro de Paço*, e os que são nomes próprios e não podem ser traduzidos, como *Rossio*, *Madragoa* etc.

Como o significado da maioria desses topónimos não é muito importante para a história, não foi necessário traduzi-los. Uma exceção foi o significado de *Terreiro de Paço*, porque este topónimo foi precedido pelo um adjetivo que não faz sentido se não sabemos o que significa o nome desse topónimo mencionado.

11) A outra praça, conhecida como o Campo de Cebolas, funcionava um pouco como traseiras do mui nobre Terreiro do Paço.

Drugi trg, poznat po imenu Campo de Cebolas djelomično je služio kao začelje plemenitih vrtova kraljevske palače, trga Terreiro de Paço.

Como pode ser visto, *Terreiro de Paço* é precedido pelo adjetivo *mui nobre*, e por causa disso penso que foi necessário inserir uma explicação do significado do nome dessa praça antes do topónimo original.

Para clarificar para os leitores croatas o que cada das localidades representa, explicações foram inseridas antes dos nomes das localidades:

12) Dizendo só os nomes, sem explicar nada: do Bairro Alto via-se o Castelo de S. Jorge, do Castelo o Bairro Alto e a Graça, de Graça o Castelo e a Madragoa, do Parque Eduardo

VII tudo o resto, e assim por diante, do Bairro Alto também se dominava o Parque e a Graça, do Castelo ainda o Rossio e a Mouraria...

Stalno koristim imena a ništa nisam objasnio: s četvrti Bairro Alto vidio se dvorac São Jorge, s tog dvorca se vidio Bairro Alto i četvrt Graça, s Graçe dvorac i četvrt Madragoa, iz Parka Eduardo VII sve ostalo, i tako u nedogled, s Bairro Alto također se vidio Park i Graça, s Dvorca čak i trg Rossio i četvrt Mouraria...

Como pode ser visto, explicações como *trg* e *čtvrť* foram inseridas para clarificar a imagem que o autor quer exhibir aos leitores.

Nível fonológico

O nível fonológico na tradução não é tão notável como alguns outros níveis, mas deve ser mencionado. Na tradução, podemos observar o nível fonológico quando falamos dos nomes próprios, e dos topónimos.

A regra geral, considerados os nomes próprios estrangeiros na língua Croata, é que eles devem ser escritos na mesma maneira como são escritos na língua original, se a língua original usa o alfabeto latino (Babić, 1996: 57). Então os nomes dos caracteres principais no livro (Larry, Arminda, etc.) não devem ser alterados. Além disso, a regra é que os nomes estrangeiros que têm um equivalente na língua croata (como Mário) devem ser escritas na forma croata:

13) Os amigos de Mário, para nossa surpresa, eram duas amigas.

Marijevi prijatelji na naše su iznenađenje bile dvije prijateljice.

Porém, uma outra regra existe que diz que os nomes próprios estrangeiros permanecem na sua forma original só na sua forma básica, então a forma de nominativo. As formas de genitivo, dativo, etc. são alteradas conforme as regras ortográficas (Babić, 1996: 59).

Por isso, quando encontramos o topónimo *Nova Iorque* (que já foi alterado para as necessidades da língua Portuguesa) no texto, devemos escrever isso na sua forma original, *New York*. Mas se *Nova Iorque* é na forma dolocativo, temos um caso diferente:

14) Tenho um estômago mais desconfiado e xenófobo do que eu, que é o que hoje torna mais desconfortável a minha actual estada nesta nova-iorquíssima hotel.

Imam želudac koji je nepovjerljiviji, a k tome i veći ksenofob od mene, što je i razlog zbog kojeg je danas moj boravak u ovom njujorškom hotelu još neugodniji.

Também, a língua Croata adaptou muitos topónimos, especialmente topónimos das cidades famosas (Babić, 1996: 58). Por isso, o topónimo *Lisboa* não é transcrito na sua forma original, mas na forma alterada croata *Lisabon*. A mesma regra vale para outros topónimos, como Babel (*Babilon*) ou Sião (*Cion*).

Expressões idiomáticas

As expressões idiomáticas são muito frequentes nos textos literários, e podem ser muito difíceis para traduzir, e as razões disso podem variar. A expressão idiomática ou expressão fixa pode não ter uma expressão equivalente numa outra língua, pode ter uma expressão correspondente, mas com um diferente contexto de uso, ou pode ser usado no texto original no sentido literal e idiomático no mesmo tempo (Baker, 71-73).

Várias expressões idiomáticas foram encontradas no texto original. A primeira foi a expressão . . . *nada como verificar in loco* . . . Existem algumas opções com significados semelhantes, como *na licu mjestu*, *uvjeriti se vlastitim očima* e *iz prve ruke*. Dessas três, penso que *na licu mjestu* é o mais semelhante, quase um sinónimo da expressão *in loco*, mas decidi que nessa situação foi melhor utilizar a expressão *iz prve ruke* por causa de contexto, embora o significado dessas frases não fosse completamente idêntica.

Uma outra expressão idiomática encontrada foi . . . *vão comer sabão* . . .

A expressão não existe na língua croata nessa forma, e por esta razão deve ser substituída por uma outra, com um significado mesmo ou semelhante. Existem várias expressões que podem substituí-la, como *tko vas šljivi*, ou *fućka mi se*. Decidi traduzir a expressão com *tko vas šljivi* porque a expressão idiomática croata corresponde de maneira mais apropriada à expressão idiomática portuguesa, ou seja a expressão idiomática *tko vas šljivi* é referida ao interlocutor como a expressão no texto de partida, enquanto a expressão idiomática *fućka mi se* é mais geral.

A expressão idiomática no texto de partida *mais que as mães* é um exemplo que foi fácil para traduzir porque na língua croata existem muitas expressões idiomáticas que designam uma abundância de algo ou alguém. Expressões idiomáticas como *ima ih kao Rusa*, *ima ih kao mrava*,

ou *ima ih kao pljeve* são as primeiras que ocorrem, e considerado que no contexto a expressão idiomática refere as pessoas, a expressão mais apropriada foi a expressão *ima ih kao Rusa*.

A expressão que criou mais problemas na tradução foi a expressão *nem todo o pizzolino era necessariamente piccolino*. Parece que isso não é uma expressão idiomática, mas uma expressão criada pelo autor. Por causadisso, existem dois problemas; o primeiro foi decifrar o significado dessa expressão. Conclui que o significado da expressão deve ser que nem todos os italianos são iguais, porque o substantivo *pizzolino* provavelmente foi criada para descrever um italiano típico, e o substantivo *piccolino* provavelmente foi derivado do adjetivo italiano *piccolo*, que significa “pequeno”.Então, pode ser concluído que a expressão é baseada num estereótipo geral que todos os italianos são pequenos. O segundo problema foi criar uma expressão equivalente na língua croata. Como não foi possível simplesmente traduzir a expressão na língua croata, foi necessário substituí-la com uma expressão com um significado semelhante. Embora existam algumas expressões idiomáticas na língua croata que denotam semelhança entre membros do mesmo grupo, nenhuma foi ideal para esse contexto. Como a expressão original foi marcada pelo estereótipo, decidi criar uma expressão nova, que ilustra o facto de que se fala de italianos, e que contem um tipo de jogo de palavras. A expressão *nije svaki Talijan mališan* foi uma substituição boa porque contém elementos do estereótipo que todos os italianos são pequenos, bem como o jogo de palavras (rima).

Algumas questões ortográficas

A língua portuguesa e a língua croata tem algumas regras diferentes considerando as letras maiúsculas e minúsculas. Embora a maioria das regras sejam concordantes, existem algumas que são diferentes, e o tradutor deve considerar essas diferenças no processo de tradução.

No caso de romance *Hotel Lusitano*, podemos encontrar alguns exemplos onde se podem observar algumas dessas diferenças; por exemplo, os nomes dos povos e nacionalidades na língua portuguesa são escritos com uma minúscula:

15) . . . *Larry Brunatti, um ítalo-americano de Brooklyn com aspiração a pintor.*

16) *Há aquele australiano, o tal Roy, ou Rob, ou Rob Roy, de Castella...*

De outro lado, a gramática da língua croata prescreve que “os nomes dos povos e dos indivíduos que pertencem a certo povo são considerados nomes próprios, e são escritos com uma maiúscula” (Babić, 10). Por isso, no processo de tradução, as maiúsculas e minúsculas devem ser adaptadas à língua da chegada:

. . . *Larry Brunatti, Amerikanac talijanskih korijena iz Brooklyna sa slikarskim ambicijama.*

Ima onaj Australac, onaj Roy, ili Rob, Rob roy, de Castella...

Um outro caso onde as regras da língua de partida e língua de chegada não correspondem é o caso dos títulos formais, e nomes dos partidos, organizações etc.:

17) ... *e o benjamim deles a ser candidato a Presidente pelo Partido Republicano...*

A gramática da língua croata prescreve que “os nomes que indicam a profissão, título, etc.” (Babić, 8), e que “Só a primeira palavra dos nomes dos organizações, sociedades, estabelecimentos, fábricas etc., e o restante das palavras é escrito com uma minúscula, senão a palavra é um nome próprio também.” (Babić, 14)

... *te najmlađim sinom, kandidatom za predsjednika Republikanske stranke...*

Também deve ser mencionado um caso específico para o romance *Hotel Lusitano* ligado as letras maiúsculas e minúsculas; o autor usa maiúsculas como um instrumento para acentuar algumas palavras ou pensamentos. Parece que o autor usa esta técnica para ridicularizar alguns conceitos na literatura. Também parece que ele quer mostrar o seu desgosto das técnicas literárias mencionadas no texto, demasiado artísticas para o seu gosto. Como pode ser visto nos exemplos, o autor usa esta técnica muito frequentemente:

18). . . para onde eu viera à procura do Ambiente Propício à Produção Artística...

19) Parece que a ideia era Devolver à Palavra finalmente o seu Valor Intrínseco, deixar vir ao de cima Toda a Beleza do Simples Soletrar das Frases sem que o Tremendo Sentido desse Ser-Forma Castradora Repressão do Maniqueísta Estigma da narrativa.

Embora as regras da língua croata não permita o uso das letras maiúsculas nessas situações, decidi que não foi necessário fazer uma intervenção porque é obvio que essa maneira de escrever é só uma forma artística do autor, e por isso penso que não deve ser alterada:

... kamo sam došao u potrazi za Pravim Ambijentom za Umjetničko Stvaralaštvo...

Čini se da je ideja bila napokon Vratiti Riječi njenu Intrinzičnu Vrijednost, dopustiti da se vrati Sva Ljepota Jednostavnom Slovanju Fraza, a da Strahovit Osjećaj ove Biti-frme ne pati od Kastrirajuće Represije Manihejske Stigme priče.

Conclusão

Neste trabalho foi apresentada a tradução de uma parte do romance *Hotel Lusitano*, escrito por Rui Zink. A primeira parte do trabalho consiste da tradução literária das páginas 13 até 80. A segunda parte do trabalho consiste de análise da tradução do texto. Nesta análise fala-se de vários problemas de tradução, como por exemplo a tradução das expressões idiomáticas, sistemas de medida, topónimos etc. Também se fala de métodos de tradução como a equivalência, generalização e adaptação cultural. A análise apresenta o facto que a tradução não pode ser feita de modo “palavra-para-palavra”. No processo de tradução, o tradutor deve levar em conta vários fatores linguísticos e extralinguísticos, que afetaram o processo da tradução e a escolha dos métodos aplicáveis. A análise também mostra que a tradução é um processo que requer um grande conhecimento da língua, do mundo e das diferentes culturas do mundo, tal como o conhecimento dos métodos contemporâneos de tradução.

Bibliografija

Bell, Roger T. 1991. *Translation and Translating: Theory and Practice*. New York: Longman.

Bassnett, Susan, and André Lefevere. 1998. *Constructing Cultures: Essays on Literary Translation*. Multilingual Matters.

Bassnett, Susan. 2002. *Translation Studies*. 3rd ed. New York: Routledge.

Babić, Stjepan, Finka Božidar, and Milan Moguš. 1996. *Hrvatski Pravopis*. 4th ed. Zagreb: Školska knjiga.

Baker, Mona. 2011. *In Other Words; A Coursebook on Translation*. 2nd ed. New York: Routledge.